

Article Arrival Date

01.04.2021

Article Type

Research Article

Article Published Date

21.09.2021

Doi Number:<http://dx.doi.org/10.51296/newera.125>

TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ VE BU SÜRECİN EKONOMİK GELİŞME/KALKINMA ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

DEMOCRATIZATION PROCESS IN TURKEY AND ITS REFLECTIONS ON ECONOMIC GROWTH/DEVELOPMENT

Doç. Dr. Veli SIRIM

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Tarihi ABD,
E-posta: vsirim@nku.edu.tr,
Orcid No: 0000-0002-8130-6153

Servet KAPÇAK

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD Doktora Öğrencisi
E-posta: servet.kapcak@hotmail.com,
Orcid No: 0000-0003-0397-9704

Demet DOĞAN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: demet.dogan6@hotmail.com,
Orcid No: 0000-0001-9268-6879

ÖZET

Ülke yönetim şekillerinin makroekonomik göstergeler üzerinde etkinliğinin olup olmadığı çok sayıda iktisatçı, sosyolog ve siyaset bilimcisi tarafından ele alınmış, bu incelemeler neticesinde bazı sonuçlar ortaya konmuştur. Bu çalışmaların hatırı sayılır bir kısmında demokratik yönetim şekillerinin ekonomik gelişme ve kalkınma üzerinde pozitif etki oluşturduğu üzerinde durulmuştur.

Geleneksel ekonomi teorilerine göre, ekonomik hayatı ve ekonomik analizi etkileyen unsurlar arasında siyasi istikrarın, askeri darbe veya müdahalelerin olup olmayışının yanı sıra, terör baskısı ve oligarşik yapı hakimiyeti önemli değişkenler olarak gösterilir. Her ne kadar bu unsurlar ekonomiden bağımsız gibi görülse de, ülkelerin politik istikrarının yanı sıra, ekonomik kalkınma ve büyümelerini olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında yer alır.

Bu makalede Türkiye'nin yakın tarihine demokratikleşme sürecinde yaşanan gelişmelerin ekonomik yapı üzerinde bıraktığı etkiler üzerinde durulacaktır. İlk olarak Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren başlayan ve 27 yıl kesintisiz devam eden Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının ekonomik performansı ele alınmıştır. Bunun ardından, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin başlangıç tarihi olarak kabul gören 1950 seçimleri sonrasında başlayan ve 1950-1960 yılları arasında devam eden Demokrat Parti (DP) iktidarı dönemi boyunca gerçekleşen ekonomik performans demokratikleşme perspektifinden değerlendirilmiştir. 1960 askeri darbesinin ardından DP'nin devamı olarak görülen Adalet Partisi'nin (AP) tek başına iktidarda bulunduğu 1965-1969 dönemi, 1980 askeri darbesinin ardından 1983-1991 yılları arasında hükümette bulunan Anatavan Partisi yönetimi yine demokratikleşme-ekonomik gelişme ilişkisinin değerlendirmeye tabi tutulduğu dönemlerdir. Son olarak ekonomik krizler, terör olayları, siyasal istikrarsızlıklar ve post modern darbe olarak anılan 28 Şubat Süreci'nin yaşandığı 1990'lı yılların ardından 2002 yılı sonlarında başlayan AK Parti iktidarı ile demokratikleşme ve ekonomik gelişme ilişkisinin ele alındığı bir süreç olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Ekonomik Gelişme, Demokrasi, Askeri Darbe, Ekonomik ve Politik İstikrar.

ABSTRACT

Whether country management styles have an effect on macroeconomic indicators has been examined by many economists, sociologists and politicians, and some conclusions have emerged from the evaluations made. In a

significant part of these studies, it has been emphasized that democratic management forms have a positive effect on economic growth and development.

According to traditional economic theories, political stability, military coups or interventions, as well as terrorist pressure and oligarchic structure dominance are among the important variables that affect economic life and economic analysis. Although these elements seem to be independent of the economy, they are among the factors that negatively affect the economic development and growth of the countries, as well as the political stability of the countries.

In this article, the effects of the developments in the democratization process in Turkey's recent history on the economic structure will be emphasized. First of all, the economic performance of the Republican People's Party (CHP) government, which started from the foundation of the Republic and continued for 27 years, was discussed. After that, the economic performance that took place during the period of the Democrat Party (DP) government, which started after the 1950 elections, which was accepted as the starting date of the democratization process in Turkey and continued between 1950-1960, was evaluated from the perspective of democratization. The 1965-1969 period, when the Adalet (Justice) Party (AP), which was seen as the continuation of the DP after the 1960 military coup, was in power alone, and the Anatavan (Homeland) Party (ANAP) administration, which was in government between the years 1983-1991 after the 1980 military coup, are the periods when the relationship between democratization and economic growth was evaluated. Finally, it has been examined as a process in which the relationship between democratization and economic growth with the Justice and Development Party (AK Parti) government, which started in late 2002, after the 1990s, when the economic crises, terrorist incidents, political instability and the 28 February Process, which is known as the postmodern coup, were experienced.

Key Words: Republican Period, Economic Growth, Democracy, Military Coup, Economic and Political Stability.

1. Giriş

Ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesinde genel ekonomik faktörlerin yanında, kültürel, coğrafi, sosyal yapı ve nüfus, hukuk ve şeffaflık gibi kurumsal faktörlerin de bulunması gerekmektedir. Bu tür unsurların kalkınmışlık üzerindeki pozitif etkisi kabul edilen bir gerçektir. Buradan hareketle bir ülkede demokratik açıdan güven veren bir ortamın bulunması ekonomik performansı etkileyen faktörler arasında gösterilmektedir.

Türkiye’de, Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar tek partili iktidarın hüküm sürdüğü, devletçilik politikasının benimsendiği 27 yıllık bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde devletçi ekonomik politikalar benimsenmiştir. Siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda ciddi reformlar gerçekleştiren tek parti yönetimi önemli oranda büyüme performansı elde etse de, devlet eksenli bir sanayileşme politikasının izlenmesi, Batıda yaşanan özel sektör merkezli sanayileşmeyle sağlanan atılımın gerçekleşmemesi sonucunu doğurmuştur.

Tek parti döneminin sonlarına doğru yaşanan İkinci Dünya Savaşı esnasında alınan tedbirler ve uygulanan politikaların ülke üzerindeki maddi ve manevi etkileri çok ciddi seviyelerde gerçekleşmiştir. Bu olumsuz etkinin şekillendirdiği siyasi ve ekonomik konjonktür, Türk siyasi tarihinin demokratikleşme hareketlerinden biri olan ve aslında CHP içinden bir muhalefet hareketi olarak çıkan Demokrat Parti, 1946-1950 yılları arasında gerek kırsal kesimde yaşayan köylü tarafından gerekse şehirlerde yaşayan zengin iş insanları tarafından önemli bir destekçi kitlesi elde etmiştir. Her ne kadar 1946 seçimlerinde bir takım anti-demokratik uygulamalarla CHP iktidarı devam etse de, yaşanan ekonomik krizin etkileri tüm toplumsal kesimlerde büyük bir tepkiyle karşılanmış olması, buna karşılık Demokrat Parti’nin özgürlükçü ve liberal söylemleri 1950 genel seçimlerinde bu partiyi tek başına iktidar yapmıştır. Demokrat Parti iktidarıyla birlikte sağlanan siyasi istikrar, kendini ekonomik alanda da hissettirmiş, üretim düzeyinde önemli artışlar meydana gelmiştir. Başta köylü kesimi olmak üzere hemen her kesimin refah seviyesinde artış yaşanmış, bu olumlu tablo Demokrat Parti’nin halk nezdindeki desteğinin artmasına sebep olmuştur. En önemli destekçi kitlesi ise köylü kesiminde kendini göstermiştir. Tarımsal alanlar genişletilmiş, bataklıklar kurutulup tarım alanına çevrilmiş, diğer taraftan Marshall Planıyla modern tarımsal teknolojilerin kullanımı sağlanmıştır. Ancak Demokrat Parti’nin yakaladığı bu siyasi,

sosyal ve ekonomik performans sonraki dönemlerde sürdürülebilir olmamıştır. Ekonomik performansın giderek bozulması destekçi kitesinde önemli kayıplara yol açmıştır. Aynı zamanda muhalefetin giderek güçlenmesi, iktidara yöneltilen tepkilere antidemokrat ve baskıcı yöntemlerle karşı koyulması gibi sebepler 10 yıl kesintisiz devam eden Demokrat Parti iktidarının sonrasında 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Türkiye siyasi hayatında askeri darbe geleneğinin başlagıcı olarak görülen 1960 darbesinin ardından demokratikleşme yönünde önemli siyasi süreçler izlenmiştir. 1965 yılında Kamuoyunda Demokratik Parti'nin devamı olarak görülen Adalet Partisi, Süleyman Demirel'in öncülüğünde tek başına iktidar olmuştur. 1969 yılına kadar devam eden AP iktidarı döneminde tarım ve sanayi sektöründe bir takım yapısal reformlar gerçekleştirmiştir. Gerek tarım gerekse sanayi sektöründe atılan adımlar sonucu ekonomik göstergelerin pozitif sonuç vermesiyle bu dönem, Demokrat Parti'nin ilk dönemine benzetilmiştir. 1969 yılından sonraki süreçte özellikle siyasal hayatta yaşanan çalkantılar ve iç kutuplaşmalarla bölünmüş bir yapı kendini göstermeye başlamış, özellikle sağ-sol çatışmalarında artış görülmüştür. Bu olumsuz gelişmeler ve çatışma ortamı, aynı zamanda ekonomik istikrar üzerinde olumsuz etki oluşturmuştur. Bu istikrarsız ortam 12 Mart 1971 Muhtırası'yla kendini daha da hissettirir hale gelmiş, koalisyon hükümetleri, 1973 Petrol Krizi, 1974 Kıbrıs Harekâtı ve ardından gelen ABD ambargosu Türkiye ekonomisini derinden sarsan belli başlı gelişmeler olmuştur. Yüksek enflasyon, yüksek işsizlik oranı, üretim düzeyindeki büyük düşüşler ile bunalan toplumsal kesimler; siyasi istikrarsızlık ve belirsizlikle birlikte patlak veren sağ-sol çatışmaları Türkiye tarihindeki en bunalımlı yılları beraberinde getirmiştir. Bu yılların belki de en önemli özelliği, 1980 yılında gerçekleşen askeri darbeye zemin hazırlamış olmasıdır.

12 Eylül darbesinin ardından gelen ve 1983-1991 yılları arasında gerçekleşen ANAP iktidarı dönemi, aynı zamanda siyasi istikrar ve demokratikleşme adına önemli bir süreç teşkil etmiştir. Özellikle dışa açık bir ekonomi modelinin hayata geçirilmesiyle birlikte ekonomik kalkınma ve büyüme adına önemli bir atılıma sahne olmuştur. 1991'den sonraki yıllar boyunca peş peşe gelen koalisyon hükümetleri, 1994 yılında patlak veren ekonomik kriz, 1997 Asya mali krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri, "Post Modern Darbe" olarak Türk siyasi tarihine geçen 28 Şubat süreci, 2001 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'e anayasa kitapçığını fırlatılmasıyla tetiklenen ve Türkiye'yi derinden etkileyen ekonomik kriz ülkemizi siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan derinden sarsan gelişmeler olmuştur. Yaşanan krizler döneminin ardından 2002 yılında erken seçimler gerçekleştirilmiştir. Kuruluşundan bir yıl sonra seçimlere giren Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) 2002 seçimlerinde tek başına iktidara gelerek önemli bir başarı elde etmiştir. AK Parti dönemiyle birlikte siyasi ve ekonomik istikrarın oluşması Türkiye'de önemli gelişmelerin yaşanmasının önünü açmıştır.

Bu makalede Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar ülkeyi yöneten siyasi partilerin dönemselsel olarak ekonomik performansı, gelişmişliğin önemli göstergelerinden biri olan demokrasi ile ilişkilendirilip açıklanmaya çalışılacaktır. Türkiye'de demokratikleşmeye yönelik atılan adımlar veya demokrasiyi ortadan kaldıran gelişmelerle ekonomik gelişme ve büyüme arasında bağlantı kurulmaya çalışılacaktır.

2. Kavramsal Olarak Demokrasi

Demokrasi, uzun soluklu bir süreç olup, insanoğlunun var oluşundan günümüze kadar gelen ve yönetim bakımından en mükemmel ve en çok tercih edilen bir sistem olarak görülmektedir. Kökeni eski çağlara dayanan demokrasi, Antik Yunan dönemine kadar uzanan siyasi ve politik bir anlam içermekte olup, her dönemde inişli ve çıkışlı bir süreç içinde kalmıştır (Türkücüoğlu, 2009:251).

Batı'da meydana gelen ekonomik, politik ve sosyal değişimler sonrası liberalizm akımıyla paralel olarak büyük bir gelişme kaydetmiş ve evrensel bir değer haline gelmiştir. Demokrasi kavramı eski Yunancada halk, yurttaş anlamını taşıyan "demos" ve yönetmek,

kullanmak anlamı taşıyan “*kratos*” sözcüklerinden oluşan bir kavramdır ve kısaca “*halkın iradesi*” anlamını taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında en basit anlamıyla “*halkın kendi kendisini yönetmesi*” olarak tanımlanmaktadır (Schmidt, 200:13).

Demokrasi kavramını ilk kez tarihçi Herodot kullanmıştır. Ancak demokrasi kavramını tanımlamak suretiyle bir anlam yükleyen ve bu konu hakkında görüşler ortaya koyan isim, Antik Yunan düşünürü Platon’dur. Platon’un yanı sıra Aristo da bu konuda fikir ortaya koymuş, ancak sanıldığı gibi aksine bu kavrama olumsuz anlam yüklemişlerdir. Zira bu düşünürler demokrasi kavramını “*fakirlik*” ve “*çoğunluk*” anlamında kullanmışlar ve aslında bir taraftan uzak durulması gereken bir sistem olarak ifade etmişlerdir (Ashford, 2011:21). Platon’a göre, halka dayalı bir siyasal yönetim bir süre sonra kitle iktidarına dönüşerek zorbalık ve baskıcı bir duruma gelecektir. Bundan dolayı ünlü düşünür, demokrasiyi herhangi bir olumsuz kitle hareketi olarak değil sadece bir yönetim şekli olarak kalması gerektiğini açıklamıştır. Diğer bir düşünür olan Aristo’ya göre, demokrasi en iyi siyasal düzen olarak tanımlanmaktadır. Modern dönemin düşünürü Kant’a göre, demokrasi Cumhuriyet ile entegre edilerek bir şekil alacaktır (Kuçuradi, 1998:21-22).

Demokrasi, insanlık tarihinde meydana gelmiş ve en arzu edilen yönetim biçimi olarak ifade edilmiştir (Fuller, 1996:10). Demokrasinin varlığının sürdürülebilirliği için yönetim koruması altında birçok faktörün yanında sağlam ekonomik, sosyal ve siyasal temellere dayanması gerekmektedir. Demokrasi ile iktisadi liberalizm arasında ilişki kurulmuş ve 15. yüzyılda kurumsal bir sistem özelliğini taşıması ile birlikte kurumsallaşmıştır (Köker, 1992:27). Weber ve Schumpeter’e göre, modern demokrasi kapitalizmin bir ürünü olarak gerçekleşmiştir. Mises’a göre, Piyasa ekonomisinin oluşması, rekabeti sağlayacak ortamın oluşması özgürlüklerin gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Serbest piyasa herhangi bir ekonomik ve siyasal sınırların olmadığı sonsuz özgürlüklerin oluşmasını sağlamaktadır (Bulut, 2003:70-71). Demokrasi ile liberalizm arasında bağlantı dolaylı bir ilişkiden ibaret olup, istikrarlı bir demokrasinin sadece ekonomik koşulların sağlanmasıyla meydana gelmektedir (Fukuyama, 1999:110-111).

3. Demokrasi ve Gelişme/Kalkınma ilişkisi

Tarihsel süreçte demokrasinin tanımlanmasında farklı görüş ve fikirler bulunmaktadır. Diğer taraftan gelişme ve kalkınma her zaman birbirine karıştırılan ve birbirinin yerine kullanılan kavramlar olmuştur. Fakat bu iki kavram birbirinden farklı olmakla birlikte, birbirini tamamlayan bir çerçeveye sahiptirler. Kavramsal olarak büyüme; belli bir dönemde üretilen mal ve hizmeti ifade etmektedir. Kalkınma ise; ekonomik büyümeyi kapsayacak şekilde ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal yapı olarak ifade edilen daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Bununla birlikte demokrasinin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde önemli bir etken olduğu bilinmektedir. Bir ülkede kurumsal olan demokrasi sistemi ne kadar sağlam bir zemine oturtulmuşsa, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir büyüme o ölçüde gelişme gösterebilmektedir. İktisadi gelişmenin ön şartı olarak bilinen demokrasi temelinde şekillenmiş, politik, sivil ve ekonomik özgürlükler neticesinde kendini gösteren kurumsal yapı, ülkenin hem ekonomik hem sosyal bünyesinde önemli gelişim ve değişim ve gelişime zemin hazırlayabilmektedir (Çukurçayır ve Tezcan, 2001:51).

Ekonomik gelişme ve kalkınma üzerinde etkili olan bireylere verilen hak ve özgürlükler, kurumsal yapılarda önemli değişimler meydana getirmesi sebebiyle iktisadi gelişmeler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kurumsal yapının sahip olduğu faktörler ile ekonomideki yatırımlar, üretimi ve tüketimi etkilemek suretiyle kalkınma üzerinde etkili olabilmektedir. Ülke ekonomisi ve kalkınması üzerinde demokrasinin yanında emek, fiziksel sermaye gibi birçok unsur olmasına rağmen kurumsal yapının payı oldukça fazladır. Kurumsal yapının öneminin büyük olmasıyla birlikte kalkınmanın hızlandırıcı etkisi sebebiyle üzerinde durulması gereken bir kavramdır (Sen, 2004:200). Ülkelerin sahip olduğu kurumsal

yapıların gelişimi farklılık göstermesinden dolayı, ekonomik gelişme ve kalkınma performansları farklılık göstermektedir (Acemoğlu vd., 2005:406).

Ülke yönetim biçiminin halk için gerçekleştirilmesini ve halkın yönetimde yer almasını öngören demokrasi, toplumda ekonomik ve yapısal şartlar altında değişiklikler meydana getirmektedir. Demokrasi ve demokratikleşmenin istikrarlı olduğu ülkelerde bireylerin ve toplum genelinin yönetime katılım ve desteği önemli görülmesi sebebiyle, bireylerin sahip olduğu mülkiyet hakları korunmakta, eğitim düzeyleri artmakta, kişiler daha mutlu ve huzurlu olmakta ve yaşam refahı önemli seviyede artmaktadır. Hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı bu gibi gelişmiş toplumlarda üretim düzeyinde artış sağlanırken daha fazla yatırım gerçekleşebilmektedir. Bundan dolayı, demokrasi temelinde daha gelişmiş ve şeffaf olan kurumsal yapı, toplumların gelişmesinde önemli bir unsur haline gelmektedir (Acemoğlu, 2003:27). Demokrasinin yerleşmediği ve demokratik olmayan ülkelerde iktisadi gelişme olumsuz etkilenmektedir. Böyle bir zeminde gelişme ve kalkınma gerçekleşse dahi, bu durum uzun ömürlü olmayacaktır (Beşkaya ve Manan, 2009:18).

Gelişmiş ülkelerde demokrasi sistemi, gelişmekte olan ülkelere oranla daha sağlam bir zemine oturmuş ve gelişmiştir. Adaletin olmadığı ve belirsizlik sürecinin olduğu bir toplumda yolsuzluk, israf, kargaşa, çatışma ve istikrarsızlık her zaman söz konusu olacaktır (Kırıkçı ve Yanar, 2020:315).

4. Demokratikleşme ve Ekonomik Gelişme/Kalkınma İlişkisi: Literatür Taraması

Kurumsal bir sistem olan demokrasi üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Özellikle bu çalışmaların hızı 1990 yılından sonra daha fazla artmış ve başlangıçta yapılan teorik çalışmalarda demokrasi ve ekonomik gelişme arasındaki ilişki ele alınmıştır. Daha sonra yapılan ampirik çalışmalarda ise sadece demokrasi ve gelişme kavramlarına odaklanılmamış, bunların yanında demokrasinin gelişmeyi etkilemesine yönelik özel kanallara dayalı oluşturulan ve geliştirilen modellere çalışmalarda yer verilmiştir (Minier, 2001:86-87). Ancak yapılan ampirik çalışmalarda ekonomik gelişme ve demokrasi arasındaki ilişki incelenirken birbirinde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan da, ortak bir kaniya henüz varılmadığı görülmektedir

Ampirik literatüre bakıldığında daha çok panel veri analiz yöntemiyle yapılan çalışmalar görülmektedir. Çünkü demokrasiyi temsil eden verilerinin az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler açısından uzun dönemde zaman serisi ölçütünde bulmak oldukça zordur. Çalışmalar incelendiğinde çeşitli ölçüm yöntemleri kullanılmıştır. Freedom House, Policy IV gibi endekslerin yaygın kullanıldığı çalışmalarda, hukukun üstünlüğü, politik ve sivil özgürlükler ve mülkiyet hakları gibi kurumsal değişkenler demokrasinin göstergeleri olarak kullanılmıştır (Barış ve Erdoğan, 2018:95).

Elde edilen ampirik bulgulara göre, bahsedilen iki değişken arasında güçlü bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Lebland (1997) 1960-1989 dönemini kapsayacak şekilde panel yöntemini kullanarak 70 ülke ekonomisi üzerinde yaptığı çalışmada demokrasinin ekonomik gelişmeyi olumlu etkilediğini bulmuştur. Rodrik (2000) çalışmasında 90 ülke ekonomisini dikkate alarak en küçük kareler yöntemini kullanmış ve demokrasi ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde ettiği bulgulara göre, demokrasinin ekonomik gelişmeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Tavares ve Wacziarg (2001) panel veri yöntemini kullanarak 65 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomisi üzerinde çalışma yapmışlardır. 1970-1990 dönemini dikkate alarak elde edilen ampirik bulgulara göre, demokrasi ekonomik gelişme üzerinde negatif bir etki oluşturmaktadır. Yay (2002) 75 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler doğrultusunda 1971-1990 dönemini kapsayarak en küçük kareler yöntemiyle yaptığı çalışmada, demokrasi ile ekonomik gelişme arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmadığı sonucuna varmıştır. Dollar ve Kraay (2003) panel veri yöntemini kullanarak 2000-2001 dönemi içinde 168 ülke ekonomisi üzerinde yaptıkları çalışmada, hukukun üstünlüğünün, ekonomik gelişmeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Butkiewicz ve

Yanikkaya (2006) 1970-1999 dönemine ait zaman serilerini kullanarak, 10 ekonomiyi kapsayacak şekilde panel yöntemini kullanmış ve hukukun üstünlüğü, demokrasi gibi değişkenlerle ekonomik gelişme ile arasındaki ilişki ayrı ayrı değerlendirmişlerdir. Ampirik bulgulara göre, hukukun üstünlüğü ekonomik gelişme üzerinde pozitif bir etki oluştururken, demokrasi ile ekonomik gelişme arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanılmamıştır. Jamali vd., (2007) çalışmalarında Model 1’de 98 ülke, Model 2’de ise 58 ülke ekonomisini incelemişlerdir. 1990-1999 dönemine ait yıllık veriler ve panel veri yönteminin kullanılmasıyla mülkiyet hakları (demokrasi) ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu doğrultuda mülkiyet haklarının korunmasının ekonomik gelişmeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2008) çalışmalarında Meta yöntemini kullanarak 1983-2005 dönemi kapsamında demokrasi ile gelişme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz sonucuna göre, iki değişken arasında herhangi bir sonuca ulaşılmamıştır. Haggard ve Tiede (2011) çalışmalarında 74 ülke ve 1985-2004 dönemine ait veriler dikkate alınarak panel veri yöntemiyle elde edilen bulgulara göre, hukukun üstünlüğü gelişmiş ülkelerde ekonomik gelişme üzerinde güçlü bir etki oluştururken, gelişmekte olan ülkelerde ise ekonomik gelişme üzerinde zayıf etki oluşturduğu tespit edilmiştir. Acemoğlu vd.,(2015) çalışmasında panel veri yöntemi ve 1960-2010 dönemine ait veriler kullanarak 175 ülke üzerinde yapılan analizde demokrasi ve ekonomik gelişme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Saatçioğlu ve Karaca (2015) 1960-2010 dönemine ait veriler ve panel veri yöntemi kullanarak 162 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada, demokrasi ile ekonomik gelişme arasında güçlü bir ilişkinin varlığını bulmuşlardır. Bilecen ve Kibis (2012) çalışmalarında 1980-2010 dönemi verilerini kullanarak Türkiye ekonomisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, demokrasi ile ekonomik gelişme arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Zouhaier ve Kerim (2012) çalışmalarında 11 MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi) ülkesi üzerinde panel veri yöntemi kullanmışlardır. Ampirik sonuçlara göre, demokrasi ve ekonomik gelişme arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Hayaloğlu (2015) 1990-1992 dönemini dikkate alarak, MINT ülkeleri (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) üzerinde panel veri yöntemini kullanmış ve demokrasi ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bulgulara göre, iki değişken arasında karşılıklı anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Başar ve Yıldız (2012) çalışmalarında 59 ülke ekonomisi doğrultusunda 1993-2005 yılları arasındaki verileri kullanmış ve panel veri yöntemi kullanarak gelir seviyesi, ekonomik gelişme ve demokrasi arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Gelir seviyesi ve ekonomik büyümede meydana gelen bir artışla birlikte demokratikleşme seviyesinin pozitif etkilendiğinin sonucuna ulaşılmıştır. Oliva ve Rivera-Batiz (2002) 119 gelişmekte olan ülke kapsamında 1970-1994 dönemine ait yıllık veriler kullanarak ekonomik gelişme ile demokrasi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Panel veri yöntemi sonucunda elde edilen bulgulara göre, demokrasinin ekonomik gelişmeyi pozitif etkilediği ve bu etkinin çoğunlukla istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Acaravcı ve Erdoğan (2015) çalışmalarında 1984-2012 dönemi kapsamında ARDL sınır testini kullanarak Türkiye ekonomisinde uzun ve kısa dönemde ekonomik gelişme ile demokrasi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Granger nedensellik testi ile elde edilen ampirik bulgulara göre, hem kısa hem de uzun dönemde ekonomik gelişmenin demokrasiyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Drury (2006) çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan 100’den fazla ülke için yatay kesit analizi kullanarak demokrasi ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, demokrasi ile gelişme arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanılmamıştır. Sucu (2017) Türkiye ile birlikte 9 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi baz alarak 2000-2003 dönemlerini kapsayacak şekilde hukuki yapının ve mülkiyet hakların güçlendirilmesinin ekonomik gelişmeyi pozitif etkileyebileceğini açıklamıştır. Jaunky (2013) 1980-2015 dönemini kapsayacak şekilde panel veri yöntemi ile 28 Sahraaltı Afrika ülkesi üzerinde demokrasi ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi ele

almıştır. Bulgulara göre, kısa dönemde demokrasinin ekonomik gelişmeyi pozitif etkilediği, uzun dönemde ise iki değişken arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Razmi ve Refaei (2013) 17 Ortadoğu ve Orta Asya ülkesini modele dahil etmişlerdir. 2000-2009 yıllık verileri ile panel veri analiz yöntemi doğrultusunda ekonomik özgürlük ile ekonomik gelişme arasında güçlü bir korelasyonun olduğunu tespit etmişlerdir. Erkuş ve Karamelikli (2016) 1950-2010 dönemine ait yıllık veriler ile ARDL sınır testi kullanarak, Türkiye’de gelir düzeyi ile demokrasi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın neticesine göre, demokrasinin gelir düzeyini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Beşkaya ve Manan (2009) 1970-2005 dönemine ait yıllık veriler ile Türkiye ekonomisini dikkate alarak yaptıkları çalışmada, demokrasi ile ekonomik performans arasında kesin bir ilişkinin olmadığı kanısına varmışlardır. Siddiqui ve Ahmed (2010) çalışmalarında kurumsal kalite ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 43 ülke üzerinde yapılan analizde kurumsal kalite ile ekonomik gelişme arasında güçlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benhabib vd. (2013), 189 ülke kapsamında panel veri yöntemini kullanarak demokrasi ile gelir düzeyi arasında araştırma yapmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre, demokrasi ile gelir arasında güçlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. William (2017) çalışmasında demokrasi ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 1982-2015 dönemindeki yıllık veriler ile panel yöntem analizi kullanılarak elde edilen sonuca göre, demokrasinin ekonomik gelişmeyi pozitif yönde etkilediği neticesine varılmıştır. Masaki ve Malle (2014) 1980-2015 dönemlerini kapsayacak şekilde Granger nedensellik testi kullanarak ekonomik özgürlükler ile demokrasi arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Bulgulara göre, ekonomik özgürlüklerden gelişmeye doğru tek taraflı bir nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir

5. Türkiye’de Demokratikleşme ve Ekonomik Gelişme İlişkisi

1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda çok sayıda adım atılmıştır. İlk çok partili seçimlerin yaşandığı 1946 yılına kadar, özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarında liberal adımlar atıldığı söylenebilir. Meşrutiyet döneminde kurulan partilerin liberal kanadına kısmen de olsa yakınlığı olan Atatürk’ün, Cumhuriyet’in ilanının ardından demokratikleşme alanında Batılı modeli benimsediği görülmektedir. Bununla birlikte birçok savaş geçirmiş, yorgun ve yeni kurulan bir devletin ekonomik ve siyasal anlamda hemen kendini toparlamasının oldukça zor olduğu ve uzun bir zaman alacağı açıktır. Bu şartlar çerçevesinde, özellikle 1920’li yıllar boyunca liberalizmin etkisi görülmüş ve özellikle iktisadi anlamda dikkat çekici adımlar atılmıştır (Erdoğan, 2002:14).

1923 ile 1946 yılları arası Türkiye’de tek partili sistem olarak anılmaktadır. Bu dönem ilk Genel başkanlığını ve Cumhurbaşkanlığını Atatürk’ün yaptığı Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarda bulunduğu dönemdir. Gerek Atatürk döneminde, gerekse İsmet İnönü döneminde çok partili sisteme geçiş süreci denenmiş, ancak başarılı olunamamıştır. Terkaki Perver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemeleri çok partili hayata geçiş süreçlerinde başarısız bir şekilde tarihte yer almıştır (Özüerman, 1998:28, İnceoğlu, 2007).

İkinci Dünya savaşı döneminde ve savaşın bitimi sırasında İsmet İnönü’nün demokrasiye geçişin gerekliliğine dair düşünceleri ve söylemleri doğrultusunda Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Ancak siyasi arenada destek ve karşılık bulamadığı için kısa sürede kapanmış ve böylece çok partili hayata geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu dönem boyunca CHP yönetiminin tek partili sistemden çok partili hayata geçişte belirlediği temel amaç, hükümetin yanında, aşırıktan uzak, kutuplaştırma gerektirmeyen ve eski tecrübelerden yararlanan bir muhalefet partisinin oluşturulması olduğu söylenebilir. Bununla birlikte diğer bir diğer amaç olarak, muhalefetin oluşturulmasıyla mevcut iktidarın da aşırıktan ve yanlış politikalarından uzak tutulması hedeflenmiştir. Bu çerçevede hem Batılı tarzda bir demokrasinin ortaya çıkarılması hem de kontrollü bir muhalefetin oluşturulması istenmiştir (Ahmad, 2010).

5.1. Tek Parti Dönemi Siyasi Tablo ve Türkiye'nin Ekonomik Görünümü

Bir ülkenin demokratikleşme sürecini etkileyen en önemli unsur ekonomidir. Bununla birlikte demokrasiyle ekonomi arasında çift yönlü etki söz konusudur. Demokrasi kültürü güçlü olan ülkelerde güven ortamının olması sebebiyle ekonominin gelişmesi kaçınılmazdır. Diğer yandan siyasi istikrarın olması o ülkenin kalkınmasında önemli rol oynamaktadır (Eckstein, 1992:183). Pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede söz konusu olduğu gibi Türkiye'de de demokrasi ile ekonomi kavramı karşılıklı olarak her dönemde birbirini etkilemiştir.

CHP'nin hüküm sürdüğü 27 yıllık tek parti döneminde ekonomik ve sosyal alanlarda dikkat çekici adımlar atılmıştır. Bunlardan biri sanayileşmenin devlet desteğiyle özel sektör tarafından gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır. Fakat bu dönemde sanayileşme istenilen düzeye ulaşamamış ve diğer sektörlerin gerisinde kalmıştır. Diğer taraftan sanayi lokomotif olarak görülen özel sektörün sermaye birikiminin yetersiz kalması, yeni kurulan devlet rejiminin ekonomi alanındaki yönetiminin güven sağlayamamasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin bağımsızlığına saygı duymak şartıyla yatırım yapması için yabancı sermayeye izin verilmiş, ancak istenilen verim alınamamıştır (Başkaya, 2004:89). Bu bağlamda sanayi sektöründe belli bir büyüme oranına ulaşılmış olsa da, bunun temel nedeni savaş şartlarında meydana gelen eksik kapasitenin ve olumsuzlukların savaş sonrası dönemde ortadan kaldırılması ve atıl kapasitenin kullanılabilir hale getirilmesidir. Her ne kadar Atatürk döneminde köklü ve kurumsal düzenlemeler yapılmaya çalışılsa da, Türkiye'nin iktisat politikasının liberal akımın etkisi altında belirlendiği görülmektedir. Netice itibariyle bu dönemde, 1923 yılındaki İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında Atatürk'ün ifade ettiği hızlı kalkınma hedefine ulaşılamamıştır (Boratav, 2007:62).

Tablo 1: Üretim Kesimlerine Göre Katkılı Ulusal Gelir, 1923-1930 (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektör	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Tarım	379,3	573,3	733,0	820,7	608,5	724,0	1075,2	723,2
Sanayi	126,1	118,8	147,7	166,3	191,6	188,8	204,5	108,2
Ticaret	73,9	84,9	110,0	115,5	118,3	119,8	131,8	162,9
Diğer hizmetler	373,3	276,8	534,9	54,8	552,8	599,9	662,2	574,2
Katkılı ulusl. ür.	952,6	1023,8	1525,6	1650,5	1632,5	2073,1	1580,6	1171,2

Kaynak: Kepenek ve Yentürk, 2008:54.

Türkiye ekonomisi üzerinde liberal akımın etkisinin olmasına rağmen tek partili yönetim var gücüyle ekonomiye yön vermeye ve ciddi reformlar yapmaya çalışmıştır. Diğer taraftan hem iç hem de dış etkilerle mücadele etme durumunda kalmıştır. En önemli dış sorun ise, talep yetersizliği yani fazla üretim olgusu nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'nin Florida eyaletinde meydana gelen 1929 Küresel Ekonomik Krizi olmuştur. Bu kriz tüm dünyayı etkisi altına aldığı gibi, yeni kurulan ve yorgun, ekonomik açıdan güçlü olmayan Türkiye'yi de oldukça olumsuz etkilemiştir. Sanayileşme sürecinde talebi aşan ve arz fazlalığı sebebiyle elindeki ürünlerini satamayan üreticiler fiyatı düşürmek yerine üretimlerini düşürerek kâr oranlarını korumaya gitmişlerdir. Bu yüzden ücretli kesimin yani

asıl talebi canlandırarak kesimin reel gelirleri azalmış, dünya çapında talep düşmüş ve ekonomi ciddi bir şekilde buhran yaşamıştır. 1929 ile 1934 yılları arasında dünya ticaret hacminde %66 oranında bir daralma meydana gelmiştir (Keyder, 1984:43).

1929 ekonomik krizinin Türkiye üzerindeki olumsuz etkisi çok ağır olmuştur. Yeni kurulmuş bir devletin hem siyasi açıdan demokratikleşme sürecine girme, hem de ekonomik reformları gerçekleştirerek güçlü bir ekonomi yapısına sahip olma hedefi, ekonomik krizle birlikte sarsılmıştır. İhracat ve ithalat hacminde hızlı bir şekilde daralma yaşanmıştır. Dış ticaret oranları ciddi oranda bozulmuş ve bütçe gelirlerindeki düşüş ciddi boyutlara ulaşmıştır. Dış ticaret hadlerinin bozulması özellikle iç ticarete ve tarım sektöründe büyük oranda bozulma meydana getirmiştir. Ülke gelirinin büyük kısmı tarımsal alandan karşılanması, ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsal kesimlerde yaşayan ve tarımsal üretimle geçimini sağlayan büyük kitlelerden oluşması nedeniyle ekonomik kriz çok derin bir şekilde yaşanmıştır (Tezel, 1982:216).

Liberalleşmeye yönelik uygulamaların yanı sıra dünya genelinde yaşanan büyük buhranın etkileri en çok ekonomik alanda hissedilmiştir.

1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi doğrultusunda milli iktisat politikaları şekillenmiştir. Lozan'da meydana gelen kısıtlamalar yüzünden her ne kadar 1929 yılına kadar korumacı ve sanayileşme politikaları uygulanmasa da 1923 yılından itibaren devlet desteğiyle milli sermaye birikimi oluşturulmaya çalışılmıştır. Görüldüğü gibi devlet destekli ve kısmen de olsa özgürlükçü ekonomi politikaları yürütülmüştür. Diğer taraftan İzmir İktisat Kongresi doğrultusunda İş Bankası'nın kurulması sağlanmıştır. 1927 yılında hayata geçirilen Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel ve yerli sanayi koruma ve bazı alanlarda yerli sanayiye destekleme, diğer taraftan bazı ekonomi alanlarında muaf tutma girişimi olmuştur (Boratav, 1982:25). Bu dönemde çiftçiye yük olan Aşar Vergisi kaldırılmış ve tarım sektörü desteklenmiştir. 1923-1938 dönemleri arasında Türkiye ortalama %7,5 oranında bir büyüme sağlamıştır (Doster, 2018).

Tablo 2: Atatürk Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Milli Gelir (Milyon)	Reel Büyüme	KBGSMH (\$)
1923	570,4	0.0	47.5
1924	623,7	14.9	50.3
1925	815,8	12.8	63.2
1926	855,2	18.2	64.3
1927	750.6	-12.8	55.2
1928	828.7	11.0	59.6
1929	1.001.5	21.6	70.5
1930	745.5	2,2	51.4
1931	659.5	8,7	44.6

1932	555.1	-10,7	36.8
1933	687.6	15,8	44.6
1934	965.2	6,0	61.5
1935	1.039.7	-3,0	65.0
1936	1.345.2	23,2	82.0
1937	1.433.7	1,5	86.4
1938	1.504.5	9,5	89.0

Kaynak: Eğilmez ve Kumcu, 2002:102.

5.2. Çok Partili Geçiş Sürecinde Yaşanan Gelişmeler ve Ekonomik Yapıdaki Yansımaları

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılında sona ermesinin ardından Türkiye'de siyasi otorite ile ekonomik otorite arasındaki çekişmenin ciddi boyutlara ulaştığı söylenebilir. CHP ve içindeki muhalif olan diğer gruplar arasında ciddi çekişmeler meydana gelmiştir. Diğer taraftan meydana gelen ekonomik kriz, enflasyon, ekonominin bozulması, insanların alım gücünün düşmesi tek partili sistemde köylü kesimin küstürülüp ihmal edilmesi gibi durumlar hükümeti zor durumda bırakmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi içinden çıkan ve muhalif grup olan Adnan Menderes, Celal Bayar gibi isimler parti içi muhalefetin giderek güçlenmesini sağlamışlardır. En büyük destekçileri unutulmuş ve küstürülen köylü kesimi ile basın organları olmuştur. Hükümet ile kendi içindeki muhalif gruplar arasındaki çekişmeyi artıran bir diğer sebep hükümetin Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olmuştur. Çıkarılan kanun ile özel ormanların ve büyük toprak sahibi ailelerin arazilerinin bir kısmının kamulaştırılması sağlanmıştı. Asıl temel ve en önemli gaye toprağı olmayan çiftçiyi toprak sahibi yapmaktı. Ancak yasanın çıkmasını engellemeye çalışan aynı zamanda büyük toprak sahipleri olan Adnan Menderes, Emin Sazak, Cavit Oral ve Fevzi Karaosmanoğlu gibi politikacılar şiddetli bir şekilde muhalefet yapmışlardı. CHP yönetimi, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yü hükümete karşı yaptıkları ağır hakaretlerden ve eleştirilerinden dolayı ihraç etti. Bu ihraç kararına karşı çıkan Celal Bayar ve Rauf Koraltan da tepkilerini göstermek amacıyla partilerinden istifa etmişlerdir (Kanca, 2012:48).

Ülkede her türlü fakirliğin, kıtlığın, işsizliğin ve sefaletin sebebi olarak Devletçilik ilkesini gören bu dört siyasetçi, bir yandan fakir halk kitlelerinin umudu haline gelirken diğer yandan zenginlerin büyük desteğini elde etmişlerdir. CHP içinde üst düzey görevlerde yer alan bu dört politikacı 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti'yi kurdular. Devletçilik ilkesine karşı liberal bir ekonomi politikası savunan Demokrat Parti kurucuları, hükümeti erken seçim yapmaya zorladılar. 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimlerde 62 milletvekiliyle meclise girmeyi başardılar. DP, bu dönemde özellikle basın hürriyetinin en büyük savunucusu olmuştur. Bundan dolayı basın, DP'nin iktidara gelmesinde çok önemli bir rol oynamış ve DP'yi tek kurtuluş yol olarak kamuoyuna sunmuştur (Topuz, 1972:170).

Tablo 3: İsmet İnönü Döneminde Kişi Başına Düşen GSMH Artış Hızı (1940-1950)

Yıllar	Büyüme hızı (%)
--------	-----------------

1940	-6,8
1941	-11,6
1942	4,6
1943	-10,8
1944	-5,9
1945	-16,1
1946	29,2
1947	1,9
1948	14,1
1949	-7,0

Kaynak: TÜİK (Erişim Tarihi: 20.01:2021)

Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü 1950 genel seçimlerine kadar Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Cumhurbaşkanı olduktan kısa bir zaman sonra siyasi ve ekonomik nedenlerle dünyanın ikinci büyük savaşı olan İkinci Dünya Savaşı patlak verdi. Türkiye her ne kadar tarafsız kalmış olsa da savaşın ekonomik ve siyasi boyutundan çok etkilenmiştir. Özellikle Türkiye ekonomisinin kötüye gitmesine neden olmuş ve savaşla beraber büyük ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir. Özellikle savaşa katılmamasına rağmen seferberlik ilan edilmiş, bu durum askeri ve diğer giderleri artırmıştır. Aynı zamanda ülkenin önemli gelir kaynağı olan tarım ile sanayi sektöründeki emek gücünün seferberlik nedeniyle üretimden geri çekilmesiyle üretim düzeyinde ciddi oranda azalma meydana gelmiştir (Akandere, 1998:145).

Ülkede meydana gelen ekonomik kriz sebebiyle uygulanan ekonomik politikalar doğrultusunda İsmet İnönü yönetimi yeni vergi uygulamalarını hayata geçirdi. Ancak ekonomik politikalar ile alınan tedbirlerin başarısız sonuçlanması mevcut hükümete karşı her geçen gün tepkilerin çığ gibi büyümesine neden oldu. Diğer taraftan memurların görevlerini lakıyla yerine getirmemesi, rüşvet ve yolsuzlukların artması, halkın memnuniyetsizliğini yükseltti ve tepkilere sebep oldu. Dolayısıyla halk tek partili sisteme ve hükümete karşı cephe aldı. Bu yüzden artık demokrasi kültürü olarak algılanan çok partili sisteme geçiş kaçınılmaz hale geldi (Akandere, 1998:146).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çok partili sürece girmesi ve demokrasi kültürünün yerleşmeye başlaması hem iç hem de dış siyasetin gerekleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bu sürece girmesinin birçok nedeni olmakla birlikte, bunlardan ilki yabancı devletlerin Türkiye'yi kendi yanına çekmek için önemli bir kurumsal sistem olan demokrasinin Türkiye'de oluşmasını istemeleriydi. Diğer taraftan halkın 27 yıllık tek partili siyasetten bıkmış, yorulmuş ve tepkili olmasının yanı sıra, kapitalist bir sürece girilmesine ve kapitalist bir sınıfın oluşmasına duyulan ihtiyaç önemli unsurlardır. Böylece iç ve dış konjonktürden dolayı Türkiye demokratikleşme temellerine dayanan bir sisteme geçmiş oldu (Kongar, 1997:158).

Bu ve benzeri şartların zorlamasıyla TBMM’de yapılan bir oturum sonucunda, Türkiye siyasi tarihinin en önemli seçimi olarak kabul edilen genel seçiminin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır. Yapılan bu önemli seçimde Türk halkının oyunu bilinçli bir şekilde güven ortamı içerisinde kullanabilmesi için gerekenler yapılmaya çalışılmıştır. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi ülkenin tüm illerinde seçime aktif katılım sağlamıştır. Demokratikleşme sürecinde ve demokrasi gibi bir kurumsal sitemin başlangıcı sayılan Mayıs seçimlerinde yaklaşık %90 oranında katılım doğrultusunda Demokrat Parti başarı kazanarak tek başına iktidar olmuştur. 1950 seçimleri Türk siyasi hayatı ve demokrasisi için tarihi bir önem taşımıştır. Seçim sonucunda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, meclis başkanı Refik Koraltan olmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından hükümeti kurma görevi Aydın ilinden milletvekili seçilen Adnan Menderes’e verilmiştir. Bunlarla birlikte Türk siyasi ve demokratik hayatında yeni ve zorlu bir dönem başlamıştır (Zürcher, 1999:321).

5.3. Demokrat Parti Dönemi Siyasi Gelişmeler ve Ekonomik Görünümdeki Yansımaları

Türkiye demokrasisi için önemli olan 1950 seçimleri Demokrat Parti’nin zaferiyle sonuçlanmıştır. 1923-1950 yılları arasında süren tek partili sistemden sonra, dört yıllık bir seçim çalışmasıyla demokratik yollarla Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı kaybetmiştir. Türk siyasetinin geleceği için çok önemli bir gelişme olmuştur. Türkiye’de ilk kez seçimler ile iktidar değişim göstermiştir. Bu iktidar değişiminin herhangi bir olumsuzluk durumuyla karşılaşmadan ve ihtilal olmadan gerçekleşmesinden dolayı Türk siyasi tarihine “*Beyaz ihtilal*” olarak geçmiştir. Yerli ve yabancı bilim insanları seçim yoluyla iktidarın el değiştirmesini bir devrim olarak nitelendirmişlerdir (Güneş, 2012:15). Demokrat Parti, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık görevlerini CHP hükümetinden devralmış ve kendi hükümetini kurmuştur. Adnan Menderes başbakanlığında Demokrat Parti’nin 1950 ile 1954 yıllarını kapsayacak birinci dönemi resmen başlamıştır (Eroğul, 1990:55-57).

188

Tablo 4: 1950 Yılı Resmî Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Sayısı	Oran	Milletvekili Sayısı
DP	4.242.831	%53.59	408
CHP	3.165.096	%39.98	69
MP	240.209	%3.03	1
Bağımsız	267.955	%3.40	9

Kaynak: Turp, 2014:694

Bu dönemde tek partili döneme göre, daha özgürlükçü politikalar ve daha demokratik bir sistem kurulmuştur. Demokrat Parti’nin iktidarı devralmak için seçim meydanlarında sunduğu seçim vaatleri arasında din hürriyeti, liberal güçlü bir ekonomi, işsizlik ve enflasyonun çözümü, adalet, eşitlik, basın özgürlüğü gibi toplumun yapısını oluşturacak maddeler yer almaktaydı. Seçimleri kazandıktan sonra Demokrat Parti’nin yaptığı ilk icraat din alanında olmuş ve ezanın Arapça okunmasını sağlamıştır (Karpas, 2010:496). Türk siyasetinin geleceğinin olumlu şartlar altında belirlenmesi adına yeni kurulan hükümetin Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Adnan Menderes hükümeti Batı ile ilişkileri güçlendirecek politikalar arayışına girişmiştir. Tam bu sırada patlak veren Kuzey ve Güney Kore savaşı bu amaç doğrultusunda adım atılmasında öncü rol oynamıştır. Kuzey ve Güney Kore savaşına Amerika Birleşik Devletleri kayıtsız kalmazken

Türkiye’de de iç siyasetin gündeminde Güney Kore’ye destek sloganları atılmaya başlanmıştır. Hükümetin kararıyla Güney Kore’ye askeri destek sağlanmış ve bu destek ile birlikte 1950 yılının Ağustos ayında NATO’ya resmen başvurulmuştur. 1951 yılında Türkiye NATO’ya davet edilmiş ve 1952 yılında Türkiye’nin üyeliği resmîyet kazanmıştır (Tunçay, 2000:179).

Türkiye’nin yeni hükümeti dış siyasetle iyi ilişkiler kurmaya çalışırken aynı zamanda tek partili dönemde bozulan ekonominin ve iç siyasetin iyileştirilmesini sağlamaya çalışmıştır. Adnan Menderes’in kendisi ziraat kültüründen geldiği, büyük ve önemli ölçekte toprak sahibi olduğu için tarım sektörüne ve tarım politikasına önem vermiştir. Aynı zamanda CHP’nin içinde önemli görevlerde bulunmasının ışığında tek partili hükümetin Devletçilik anlayışına karşı liberal bir ekonomi politikası benimsemiştir.

Demokrat Parti, parti programında devlet ve özel kesim kapsamında yaptıkları çalışmayla toplumun yanında olacağını ifade etmiştir. Özel girişimci ve yabancı sermayenin güvenli ve istikrarlı bir ortamda devletin belirleyeceği ekonomik sınırlar çerçevesinde faaliyet göstereceği belirtmiştir (*Demokrat Parti Programı*, 46).

Demokrat partinin ekonomi düşüncesi altında devletin faaliyet göstereceği iktisadi teşebbüslerdeki temel amaç parti kongresinde şu şekilde ifade edilmiştir; “*Devlet, girişeceği iktisadi işlerde kazanç maksadından ziyade, özel işletmeleri sarmamak kaydı ile milli ekonominin gelişmesi ve halkın ihtiyaçlarının karşılanması gayreti ile hareket eder*” (*Demokrat Parti Programı*, 58).

Bu doğrultuda Demokrat Parti, ekonomi alanlarında özel teşebbüse destek vermiştir. Faaliyet gösterecek alanlar belli olması şartıyla özel sektör ile devlet karşılıklı olarak birbirini destekleyecek şekilde yardımlaşarak çalışmalarını sürdürmüştür.

Türkiye ekonomik kalkınma için yeterli düzeyde sermaye ye sahip değildi. Bu yüzden tüm beklentileri dışarıdan gelebilecek yardımlara bağlanmıştı. Dış yardımların sağlanabilmesi adına yapılan programlar bu doğrultuda şekillenmiştir. Türkiye’nin dış yardımlardan faydalanabilmesi için tarımsal alandaki yatırımlar şart koşulmuştu. Bu doğrultuda sanayileşme yerine tarımsal yönde bir kalkınma yöntemi gerçekleştirmek hedeflenmiştir. Diğer taraftan Türkiye’nin tarımsal potansiyeli oldukça fazlaydı. Ancak hazırlanan raporlar ve uzmanların değerlendirmelerine göre, tarımsal üretimde artış sağlanabilmesi için yeterli düzeyde ekipman ve teçhizatın sağlanması gerekiyordu. Bundan dolayı dışarıdan sağlanan tüm yardımların 1950’li yılların ortalarına kadar tarıma yöneltilmesi söz konusu olmuştur (Oktar ve Varlı, 2010:9).

Türkiye’nin iç ve dış siyasetinde meydana gelen gelişmeler uygulanan ekonomi politikasını etkilemiştir (Oktar ve Varlı, 2010:9). Demokrat Parti’nin ilk döneminde ziraat alanında dış yardımlarla sağlanan krediler ekonomik büyümede önemli derecede artış sağlanmıştır. Gerekli olan iklim koşulları ve uygun yurtiçi konjonktür doğrultusunda tarımsal üretimde artış gözlenmiştir (Şahin, 1995:100).

Tablo 5:1945-1954 Yıllarında Tarım Sektöründe Kullanılan Traktör Sayısı

Yıllar	Traktör Sayısı	Artış Oranı (%)
1945	1156	-
1946	1356	17,3
1947	1556	14,7

1948	1759	12,9
1949	9170	422,2
1950	16585	80,9
1951	24000	47,7
1952	21415	30,9
1953	35600	13,3
1954	37743	3

Kaynak: TÜİK (Erişim Tarihi: 20.02:2021)

Demokrat partinin iktidar olmasıyla birlikte tarımsal alanda sağladığı başarının sebepleri aşağıda sunulmuştur (Eroğul, 2003:142).

-Devlet köylüyü toprak ile desteklemiş, boş bırakılan topraklar tekrar işletmeye açılmış ve meralar ekim alanına dönüştürülerek tarımsal alan büyütülmüştür.

-Devlet işsizliği azaltıcı politikalar uygulamıştır. Bu uygulamalar arasında gizli işsiz olan nüfusun bir kısmı tarımsal alanda açılan arazilerde istihdam edilmiştir.

-Tarım sektöründe emeğin verimliliğini artırmak için hızlı bir şekilde makineleşmeye gidilmiş, Marshall Planıyla traktör sayısı yaklaşık on katına çıkarılmıştır. Ayrıca mevcut rezervlerle birlikte krediler sağlanıp dışarıdan ithal edilen makine ve teçhizat köylünün kullanımına sunulmuştur.

-Devlet üreticinin ürünlerini düşün fiyattan elden çıkarmak yerine gerçek fiyatından satılmasını sağlamış üreticiyi korumuştur.

-Ziraat bankası aracılığıyla tarımla ilgilenen kesimin kredi ihtiyacı karşılanmış, tarım ürünlerin fiyatlarını yüksek tutarak üreticilerin eline daha fazla nakit geçmesini sağlamıştır

Tablo 6: 1950-1955 Döneminde Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Sabit Fiyatlarla-Milyon TL)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH	Büyüme	Enflasyon	Para arzı
1950	15761	5.054	17691	38506	9.4	-4.3	7.3
1951	18876	5.187	19384	43446	12.8	-1.1	16.8
1952	20666	5.753	22202	48621	11.9	5.1	9.6
1953	22461	6.857	24773	54091	11.2	4.8	16.5
1954	19335	7486	25659	52480	-3.0	9.0	3.1
1955	21235	8333	27074	56642	7.9	11.9	31.5

Kaynak: TÜİK (Erişim Tarihi: 20.02:2021)

Demokrat Parti iktidarı elinde tutmak için yatırımlarını tarım sektörüne aktarmış ve köylü kesimin refah seviyesini artırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda köylü kesiminin de çıkarları hükümetin uyguladığı iktisat politikası ve uyguladığı tarım politikasıyla örtüşmekteydi. Demokrat Parti'nin köylü kesimine yönelik destekleyici politikaları, köylü kesiminin Adnan Menderes'e olan hayranlıklarını ve desteklerini daha da artırmıştır (Oktar ve Varlı, 2010:10-11).

Kredi ve destekleme fiyatlarıyla tarımsal alanda yapılan makineleşmeyle birlikte modern üretim anlayışı 1950 ve 1954 yılları arasında kişi başına düşen milli hasılayı artırmış ve hükümetin ilk yıllarında hızlı bir büyüme trendi elde edilmesini sağlamıştır. Ancak 1954 yılına gelindiğinde hükümetin kasasında bulunan altın ve döviz rezervleri tükenmiş ve artık Türkiye için şartlar tersine dönmüştür. Tüm teşviklere rağmen yabancı yatırımların düzeyinde yeterli bir ivme sağlanamamıştır. Elde edilen büyüme oranları ve tarımsal alandaki başarı sürekliliğini kaybetmiştir (Ahmad, 2006:161).

Demokrat Parti'nin gerilemesinin nedenlerin biri 1954 yılından sonra ülkede iklimsel açıdan yaşanan kuraklık olmuştur. Tarımsal verimlilik %20 oranında düşmesi bunun en büyük göstergesi olmuştur. Diğer bir neden ise Marshall Planı'yla ithal edilen traktörlerin bakım sorunlarının artış göstermesi ve bu sorunlara çözüm getirilememesidir. Önemli bir buğday ihracatçısı olan Türkiye, artık Amerika'dan buğday ithal etmek zorunda kalmıştır (Yenal, 2010:102).

1954 yılından itibaren ekonomide meydana gelen bozulmalar nedeniyle hükümet yeni önlemler almaya başlamıştır. Bu çerçevede talep edilen döviz destek paketleri geri çevrilmiş, çeşitli alanlarda yapılan yatırımlar kısa vadeli ve yüksek faizli ticari kredilerle desteklenmeye çalışılmıştır. Devlet içinde bulunduğu zor durumda borçlarını karşılayamaz hale gelmiş ve borç erteleme anlaşması yapmıştır. Türkiye İktisat Tarihi'nde "1958 Devalüasyonu" olarak da bilinen 4 Ağustos Kararları alınarak açık finansmanın kaldırılması ile devalüasyona gidilmiştir (Yenal, 2010:104).

Demokrat Parti'nin 1950 ile 1960 yılları arasında iktidar olduğu dönemde ülkenin kalkınması ve gelişmesi anlamında çok önemli katkılarda bulunduğu gibi, uyguladığı yanlış iktisadi politikalar ile ekonomi bozulmuş ve krizlere zemin hazırlamıştır. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini büyük farklarla kazanan Demokrat Parti 1960 darbesine kadar ülkeyi yönetmiştir. 1950 seçimlerine kadar büyük vaatler ortaya koyan özgürlükçü Demokrat Parti, 1954 seçimlerinden sonra daha baskıcı bir yönetim politikasını sergiler hale gelmiştir. 1957 seçimlerinde ülke bu baskıcı yönetime olan tepkisini, desteğini azaltarak göstermiştir. Diğer taraftan CHP, orduyu mevcut yönetime karşı harekete geçirmeye çalışmıştır. Mevcut iktidar ile muhalefet partisi olan CHP arasında ciddi gerginlikler baş göstermiş, 1959 yılının ortasından sonra toplumun temelini oluşturan üniversitelerde ayaklanmalar başlamıştır. Aynı zamanda basına karşı ciddi baskıcı önlemler alınmıştır. Basının, yargının, sivil halkın, ordunun, üniversitelerin ve bürokrasinin açık bir şekilde Demokrat Parti'ye karşı cephe almasıyla ülkede gerginlik artmıştır. Bu ortamda Demokrat Parti, ülkedeki gerginliği azaltmak ve olayları bastırmak için erken seçim kararı bile önermiştir. Ancak bu durum ülkedeki gerginliği daha da artırmıştır. Ve böylece artık kontrol edilemeyen olaylar karşısında kendilerine Milli Birlik Konseyi ismini veren bir grup subay tarafından mevcut yönetime el konulmuş, yönetim darbeci askerlerin eline geçmiştir. 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen askerî darbe ile yargılanmalar başlamış ve böylece Türkiye Cumhuriyeti ilk askeri darbeye tanışmıştır (Emiroğlu, 2011:14).

5.4. 1960 Askeri Darbesi'nin Türkiye Ekonomisindeki Etkileri

Ordunun siyasi rejim üzerindeki müdahalesi iki şekilde kendini gösterebilmektedir. İlki askeri darbeye mevcut hükümeti feshederek yönetimin başına geçilmesi şeklinde, doğrudan

müdahale ile ikincisi ise sivil idarenin iktisadi, mali, sosyal ve kültürel siyasetlerinin baskı altında tutulmasıyla dolaylı müdahaledir (Taşpınar, 1996:11). Her iki durumda da siyasi yönetim üzerindeki baskılayıcı hareket, hem demokrasiye hem de ekonomiye derinlemesine etki etmektedir.

Ekonomik istikrar iktisadi araçlardan daha çok siyaset, yargı ve askeri kurumların kararları gibi iktisadi analizlerde dışsal değişken olarak ele alınan unsurlardan etkilenmektedir. Bu unsurlar içerisinde alınan yanlış kararlar bütün ekonomide olumsuz etki göstermektedir. Ekonomik tabir olan “*bıçak sırtı denge*” ekonominin kırılma noktasının göstergesidir. Silahlı kuvvetlerin siyasi yönetim üzerindeki müdahaleleri ekonomiyi temelden sarsabilmektedir. Bozulan ekonomik dengelerin yeniden toparlanmasında iktisat politikaları yetersiz kalmaktadır. Ekonomik istikrar, iç ve dış siyasetten, siyasal politikalardan, ordunun tutum ve davranışlarından bağımsız bir süreç değildir (Özsağır, 2013:771).

Ülkede siyasi istikrar sağlanması büyüme oranlarını olumlu yönde etkilemektedir. Siyasi istikrarsızlık ise tam tersi bir etki yaratırken siyasi istikrarsızlığa neden olan unsurlardan biri askeri darbelerdir. Askeri darbeler veya askeri darbe beklentisi ekonomik istikrarsızlığın kaynağını oluşturmaktadır. İstikrarsız bir ekonomide yabancı yatırımlar sınırlı kalmakta, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir.

Ekonomi politikası siyasetten bağımsız olmadığı gibi ekonominin işleyişini anlayabilmek içinde ülkenin mevcut siyasi şartlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. 1960 askeri darbesi hükümetin düşmesiyle sonuçlanmıştır. Bununla birlikte ekonomik açıdan birçok unsurun uzun dönemli ciddi etkileri olmuştur.

Tablo 7: 1960-1969 Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYİH(\$)	KBGSYİH(\$)	Yıllık Tüfe
1960	13995067818	509	1,3
1961	7988888889	283	0,5
1962	8922222222	309	2,9
1963	10355555556	350	3,1
1964	11177777778	369	1,7
1965	11966666667	386	5,9
1966	14100000000	444	4,4
1967	15644444444	481	6,8
1968	17500000000	526	0,4
1969	19466666667	571	7,9

Kaynak: Dünya Bankası (Erişim Tarihi: 20.03:2021)

1960 darbesinden sonraki süreçte GSYİH ve kişi başına GSYİH’de ciddi ölçüde azalmalar olmuştur. Bu azalmalar kalkınma programlarının uygulanmaya koyulduğu 1963 yılına kadar sürmüştür (Akçetin, Şekerli ve Çelik, 2017:162). Aynı zamanda milli gelir artışı

olmadığı ve ekonomide daralma olduğu görülmüştür. Ekonominin toparlanarak eski performansına dönebilmesi 7 yıl gibi bir zaman dilimini almıştır. Ülke de gerçekleşen darbenin diğer bir olumsuz etkisi ise uluslararası alanda Türkiye devletinin itibarının olumsuz etkilenmesidir. Bu etkinin neticesi olarak yabancı sermaye yatırımları sınırlı kalmış ve istenilen düzeye ulaşamamıştır. 1960 darbesinden önceki dönemde uygulanan ithal ikameci politikalar darbe sonrasında “Beş Yıllık Kalkınma Planları” kapsamında uygulanmıştır. Kamu iktisadi teşekküllerine sınırlama getirilirken özel sektör kredi uygulamaları ve teşviklerle desteklenmiştir. Milli gelirin yükselmesi hedefiyle beş yıllık kalkınma planları düzenli ekonomik büyüme için uygun bir araç olarak görülmüştür. Fakat ithal ikameci politikaların devam etmesi yatırım malları ve ara malların ithalatının artmasına sebep olmuştur. Bu durum ithalatın ihracatı geçmesi sebebiyle cari açığa yol açmıştır (Solak, 2019:56-60).

ABD’den devlet adına ya da Marshall Planı doğrultusunda yardım alınmaya devam edilmiştir. ABD, darbe sonrasında Marshall yardımlarının hibe olarak verilmesi politikasını bırakmıştır. Plan doğrultusundaki ekonomik yardımlar borçlanma ve kredi kapsamında verilmiştir. Bu kapsamda 1963 yılında 94 milyon \$ ekonomik yardım gelirken bunun 35 milyon \$’ı kredi olarak alınmıştır. 1961 yılının bitiminde 1 milyar 239 milyon dış borcun olduğu açıklanmış ve 2008 yılına kadar yapılandırılmıştır (Ertem, 2009:25).

Silahlı kuvvetlerin temel görevi ülke bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamaktır. Gelişmiş ülkelerde silahlı kuvvetlerin siyasetten ayrıştığı ve ulusal çıkarlar doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir. Fakat Türkiye gibi gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde silahlı kuvvetlerin siyaset üzerindeki ağırlığı hissedilmektedir. Askeri darbeler teorik olarak ülke içindeki kutuplaşmaların ve ülke çıkarlarının tehlikeye atan durumları ortadan kaldırmak üzere geçici süreli siyasal yönetime müdahale olarak görülse de, uygulamada demokrasiye verilen zararın sonucunda ekonomik şartları da uzun süreli doğrudan baltalamaktadır.

5.5. 1963 Seçimleri Sonrası Adalet Partisi Dönemi Ekonomik Gelişmeler

Türkiye Cumhuriyeti devletinin demokratikleşme sürecine vurulmuş ve doğal seyrini değiştirmiş olan ilk askeri darbe, Demokrat Parti’ye karşı yapılmış bir darbe olarak Türk siyaset tarihine geçmiştir. 27 Mayıs askeri darbesi hem Türk demokrasininin hem de merkez sağ siyasetinin doğal seyrine engel olmuştur. Bununla birlikte siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan telafisi olamayan zararlar oluşturmuştur. Darbe sürecinden sonra Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi gibi birçok parti kurulmuştur. Ancak Demokrat Parti’nin devamı olarak varsayılan ve mirasını sahiplenen Adalet Partisi’nin bu konuda daha başarılı olduğu görülmektedir (Fedai, 2019:124).

Tablo 8: 15 Ekim 1961 Genel Seçimi Sonuçları

Partiler	Milletvekili Sayısı	Oy Oranı
CHP	173	36.7
AP	158	34.8
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	54	14.0
Yeni Türkiye Partisi	65	13.7
Bağımsızlar	-	0.8

Toplam	450	100
--------	-----	-----

Kaynak: Yüce, 2008:10.

1961 seçimlerinde önemli bir oy oranına sahip olan Adalet Partisi, CHP ile koalisyon kurabilecekken o süreçte devam eden askeri vesayet buna izin vermemiştir. Askerler hükümetin İsmet İnönü tarafından kurulmasını istemiştir. Aynı şekilde askerler diğer üç partinin ortak adayının Cumhurbaşkanı olmasına izin vermedikleri gibi kendi adayları olan Cemal Gürsel'i baskı ve zorlamayla Cumhurbaşkanı yapmışlardır. Ancak diğer partiler de CHP ile koalisyon kurmak istemeyince, ülkenin faydası için ve siyasi konjonktür gereği Adalet Partisi, CHP ile hükümet kurmaya razı olmuştur. Ne var ki kurulan bu hükümetin ömrü uzun olamamış ve 7 ay sonra yıkılmıştır. Bu durum Adalet Partisi'nin işine yaramıştır. Çünkü Demokrat Parti'nin devamı olarak halk nazarında bir algı oluşmuştur. Böylece hiçbir parti CHP ile hükümet kurmak istemezken CHP İsmet İnönü'nün liderliğinde ve askeri vesayetin desteğiyle ilk azınlık hükümetini kurmuş oldu.

Diğer yandan Adalet Partisi genel başkanı Gümüşpala'nın vefatından sonra partide genel başkanlık yarışı başlamıştır. Bu yarış koyu Demokrat Partili olan ve aynı zamanda başkan vekilliği görevini yürüten Sadettin Bilgiç ile Adalet Partisi'nin herhangi bir idari görevinde bulunmayan seküler kimlikli Süleyman Demirel arasında geçmiştir. Demirel'i hem dönemin Cumhurbaşkanı hem de eski Demokrat Partililer desteklemişlerdir. 29 Kasım 1964 yılında yapılan büyük kongrede Süleyman Demirel genel başkanlık koltuğuna oturmuştur. Ve böylece Süleyman Demirel dönemi başlamıştır (Arcayürek, 1985:59).

Süleyman Demirel Adalet Partisi'nin genel başkanlığına geldiğinde hükümette CHP'nin azınlık hükümeti bulunmaktaydı. 1965 seçimlerine sekiz ay kala Adalet Partisi azınlık hükümetini devirip güçlü bir şekilde seçimlere gitmiş ve bütçe görüşmelerinde diğer partilerle anlaşır gerekli olan salt çoğunluğu sağlamıştır. 1961 ile 1965 yılları arasında Türkiye demokrasisi bakımından bir geçiş dönemi olarak kabul görmüştür. Adalet Partisi bu dönemde Süleyman Demirel ile daha aktif, daha etkin ve iktidarı kazanmaya oynayan bir parti konumuna ulaşmıştır (Tokatlı, 2000:189).

Tablo 9: 1965 Genel Seçimleri Sonuçları

Partiler	Milletvekili Sayısı	Oy Oranı
AP	240	52.9
CHP	134	28.7
Millet Partisi	31	6.3
Yeni Türkiye Partisi	19	3.7
Türkiye İşçi Partisi	14	3.0
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	11	2.2
Bağımsızlar	1	3.2

Kaynak: Yüce, 2008:10.

1965 genel seçimleri yaklaştığında Adalet Partisi yaptığı kampanyalara hız vermiş ve en büyük destekçisi köylü kesimi olmuştur. Çünkü nüfusun %70 köylerde yaşamaktaydı ve Demirel tıpkı onlar gibi köylüydü ve köylünün içinden gelmekteydi. Bu yüzden Demirel'in köy kesimine hitap ederek diyalog kurma politikası başarılı olmuştur. Demirel bu avantaj sayesinde 1965 genel seçimlerinde oyların %52.9 oranını alarak tek başına iktidar olmuştur. Cumhurbaşkanı Gürsel hükümeti görevini Süleyman Demirel'e verdi ve birinci Demirel hükümeti başlamış oldu (Ahmad, 1994:274).

Adalet Partisi iktidar olduktan sonra siyasi istikrar kadar ekonomik istikrar da önemli bir konumdaydı. Uyguladıkları ekonomi politikası ideolojik ve takıntılardan uzak pratik temellere dayanıyordu. Demirel siyasi konularda olduğu gibi ekonomik konularda huzuru ve istikrarı bozacak gerilim ortamından uzak durmaya çalışıyordu. Demirel çalışmalarının büyük bir bölümünü ekonomik konulara ayırıyordu ve halkın refahını artıracak politikalar üretmeye çalışıyordu (Fedai, 2019:137).

Adalet Partisi iktidar olduktan sonra tıpkı Demokrat Parti dönemi gibi vakıfların elinde bulunan devlet arazilerinin tarıma elverişli hale getirmek, bataklıkların kurutulup tarıma elverişli hale getirmek, nadas alanlarını ekilebilir hale getirmek, toprak bankalarının kurulması gibi birçok ekonomik unsurları hayata geçirmiştir. Diğer taraftan 1963 yılında başlatılan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1967 yılına kadar ülkeye önemli katkılar sağlamıştır. Devlet tarımsal üretimin artmasına yönelik bu sektörlere sulama, enerji, elektrik, yol, düşük faizli krediler ve haberleşme gibi birçok hizmet sunmuştur (Aydemir, 2018:55).

Tablo 10: Yıllara Göre Tarım Alanları (Hektar)

Yıllar	Toplam	Ekilen alan	Nadas
1950	14 542	9 868	4 674
1961	23 076	15 128	7 948
1962	23 215	15 167	8 048
1963	23 913	15 276	8 637
1964	23 843	15 367	8 476
1965	23 841	15 294	8 547
1966	23 982	15 454	8 528
1967	23 858	15 515	8 343
1968	24 092	15 400	8 692
1969	24 672	15 848	8 824

Kaynak: DPT (Erişim Tarihi: 20.03:2021)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda köye ve köylüye önem verilerek hizmetleri daha iyi sunmak için Köy Hizmetleri Bakanlığı kurulmuştur. Bu açıdan ekonomik büyüme kalkınma planıyla birlikte artmış ve tarımsal üretim de tarım alanlarının genişletilmesi ile artış göstermiştir. Adalet Partisi'nin tek başına iktidar olmasıyla birlikte Demirel ve hükümeti tarımda sanayileşmeye önem vermiş ve aynı zamanda devam eden Birinci Beş Yıllık

Kalkınma Planı'yla modern tarıma geçiş vurgulanmıştır. Böylece modern tarıma geçilerek köylünün refahı artırılmıştır. Demirel'in önem verdiği sanayileşme sektörüne köydeki fazla nüfusun aktarılmasıyla ekonomik gelişme-kalkınma hareketlerinin hızlanması sağlanmıştır. Diğer taraftan köy ve kırsal kesimde nüfusun fazla olması işsizlik oranlarının fazla olması demektir. Bu yüzden ekonomik sektörlerde atıl kapasite işsiz olan nüfusla doldurulmuştur (Aydemir, 2018:62-63).

Adalet Partisi döneminde sanayileşmenin gelişmesi insanların hayat tarzlarını ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmiştir. Bu dönemde tüketim alanında kendini iyiden iyiye hissettiren bolluk ve insanların refah düzeyindeki artış Demokrat Parti'nin ilk dönemlerine benzetilmiştir. Adalet Partisi ekonomik gelişme ve kalkınmaya önem verirken büyüme oranlarıyla birlikte refah seviyesini de artırmıştır. Ancak bu büyüme oranlarının gerçekleştirilmesi için enflasyon oranlarının düşük tutulması gerekmektedir. 1965 yılından sonra yapısal reformların eksik kalmasına rağmen ülkenin reel geliri %20 civarında sürekli artış göstermiştir (Zücher, 1995:365).

Tablo 11: Adalet Partisi'nin Kuruluşu İle 10 Yıllık Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme hızı %	Enflasyon %	İthalat %	İhracat%
1961	1,16	4,4	6,82	5,15
1962	5,57	5,8	7,97	5,60
1963	9,07	6,4	6,97	4,18
1964	5,46	2,4	5,47	4,47
1965	2,82	4,1	5,39	4,55
1966	11,21	5,9	5,67	4,10
1967	4,73	5,9	4,97	4,12
1968	6,78	4,8	5,08	3,68
1969	4,08	6,9	4,74	3,60
1970	3,23	8,6	6,36	4,43

Kaynak: Dünya Bankası (Erişim Tarihi: 20.03:2021)

Halkın refahında meydana gelen somut iyileşmelerle birlikte Demirel “*kalkınma-büyüme*”, “*Büyük Türkiye*”, “*şehirden ne varsa köyde o olacak*” gibi söylemleriyle kendisine inanan, güvenen kitleleri sürekli canlı tutmuş ve inandırıcılığını kuvvetlendirmiştir. Gerçekten de bu dönemde gündelik hatta gözle görülecek şekilde iyileşme yaşanmıştır (Öngider, 2001:109).

Adalet Partisi'nin tek başına iktidarda bulunduğu 1965 ile 1969 yılları arasında Türkiye, ekonomik kalkınma açısından önemli bir dönem geçirmiştir. O dönemde dünya ekonomisinin de hızlı bir büyüme ve kalkınma yakalandığı dönemdir. Diğer taraftan yabancı ve yerli yatırımların desteklenmesi, dış alemde yaşayan ve çalışan işçilerin ülkeye gönderdikleri dövizlerdeki artış, dış ödemelerde pozitif etki yaratmıştır. Demirel'e göre; işçilerin ekonomiye olumlu katkıları “*Türkiye'ye yeni bir Türkiye katmıştır.*” Demokrat Parti

iktidarlarında olduğu gibi bu dönemde de yakalanan pozitif ekonomik ve kalkınma oranları sürekli ve istikrarlı olamamıştır (Fedai, 2019:138).

1969 yılından sonra ekonomik dengeler bozulmuş, enflasyon ve işsizlik artış göstermiş, ithalat ve ihracatta istenilen düzeyde bir oran elde edilememiştir. Ülkenin ve insanların gelir düzeylerinde hızlı ve gözle görülecek bir düşüş gözlemlenmiştir. Ancak ülkede negatif bir durum olmasına rağmen sanayileşmede dönüşüm yüksekti, tarımsal verimlilik ve niteliği değişime uğramıştı. Tarımda makineleşme artmış ve yaklaşık 100 bin traktörle tarımda makineleşme %30'a yükselmişti. Pazar kendisine dar geldiği için yapısal reformların yapılması gerekliydi ve fırsatlar arayışı içine girilmişti. Ancak ülke içindeki karışıklık ve uygun ortamın olmaması yapısal reformları 24 Ocak kararlarına kadar ertelemiştir (Ahmad, 1994:330).

1965 yılında Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi Türkiye ekonomisinde ve toplumun yapısında ciddi değişim ve dönüşümler yaşatmıştır. 1960 yılından önce Demokrat Parti döneminde tarımsal ağırlıklı ve küçük bir sanayi varken 1960'tan sonra ziraat ve sınaî açıdan güçlü ve özel bir sanayi sektörü oluşmuştur. Tarımsal gelir ile sanayi sektöründen elde edilen gelir bir birine yakın hale gelmiştir. Köylülerin daha iyi bir iş bulabilme ve daha yüksek bir yaşam standardına ulaşabilme maksadıyla şehirlere göç etmesi şehirleşmeyi hızlandırmıştır (Ahmad, 1995:189).

Tablo 12: 1969 Genel Seçimleri Sonuçları

Partiler	Milletvekili Sayısı	Oy Oranı
AP	46,5	256
CHP	27,4	143
Cumhuriyet güven partisi	6.6	15
Millet Partisi	6.0	6
Milliyetçi Hareket Partisi	3.2	1
Türkiye Birlik Partisi	2.8	8
Türkiye İşçi Partisi	2.7	2
Yeni Türkiye Partisi	2.2	6
Bağımsızlar	5.6	13

Kaynak: Yüce, 2008:10-11.

12 Ekim 1969 yılında yapılan genel seçimler sonucunda Adalet Partisi 256 milletvekiliyle iktidar partisi olmuş, ancak kendi içinde ülkede oluşan huzursuzluğun önüne geçememiştir. Bu durum ülkenin yapısını bozmuş ve ülkeyi 1971 darbe sürecine sokmuştur. 1970 ile 1980 yılları arasında ülke ekonomik politikalarından ziyade insanların kendi mal ve can güvenliğini düşündüğü bir süreç olmuştur (Abadan, 1965:120-121).

5.6. 1971 Muhtırası Sonrası Yaşanan Siyasi Olayların Ekonomik Tablodaki Yansımaları

1965 yılından sonra ülke sivil yönetime geçişini tamamlamıştır. Yapılan seçimlerde Adalet Partisi tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu elde etmiştir. 1965 seçimleri birçok farklı ideolojik fikirlerin ve partilerin meclise girmesi önem taşımaktadır. 1965-1969 yılları arasında ekonomik performansındaki artış ve meydana gelen olumlu sonuçlar, 1969 yılından sonra bir çürüme sürecine girmiştir. Hükümetin bu süreçte ülke üzerindeki baskısı zamanla şiddetini artırmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de öğrenci gösterileri hız kazanmış bilim camiası baskı altına alınmıştır. Gün geçtikçe hükümete ve siyasi partilere olan güven azalmış, umutsuzluk artmıştır. Ekonomideki istikrarın bozulmasıyla birlikte, köylü işçi, çiftçi ve öğrencilerin işgal ve eylemleri siyasal çözümlerin ve 1971 darbesinin habercisi olmuştur (Eroğul,1990:151). Böylece ülkede meydana gelen ikinci darbe Türk demokrasisini olumsuz etkilemiş ve demokratik ilkelerden otoriter bir anlayışa tekrar geçilmiştir (Özbudun, 2007:29).

27 Mayıs’ın ortaya çıkardığı sorunlar, Süleyman Demirel’in 1965-1971 dönemi içerisindeki iç ve dış politikaları; ekonomik, sosyal ve siyasi kargaşa yaratarak 12 Mart’a giden süreci oluşturmuştur. Bu sürecin sonunda gerçekleşen 1971 Muhtırası Demirel’in siyasi iktidarının bitmesine ve partiler üstü hükümet modelinin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Birinci Erim Hükümeti (26 Mart 1971-7 Aralık 1971), İkinci Erim Hükümeti (11 Aralık 1971-17 Nisan 1972), Ferit Melen Hükümeti (22 Mayıs 1972-10 Nisan 1973) ve Naim Talu Hükümeti (15 Nisan 1973-16 Aralık 1973) olmak üzere dört defa partiler üstü hükümet kurulmuştur. Bu dört hükümetin öne çıkan ortak özelliği Cumhurbaşkanı Sunay ve muhtıracılar tarafından desteklenmeleri ve kısa ömürlü olmalarıdır (Gürkule, 2011).

Tablo 13: 1970-1980 Arası Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme hızı %	Enflasyon %	İthalat %	İhracat %
1970	3.2	7.9	6.4	4.4
1971	5.57	19.0	8.2	5.3
1972	7.43	15.4	8.5	6.0
1973	3.2	13.9	9.1	7.0
1974	5.5	23.9	11.3	5.7
1975	7.1	21.2	11.2	4.4
1976	10.4	17.3	10.7	4.9
1977	3.4	26.0	10.7	3.8
1978	1.5	61.9	7.2	4.1
1979	-0.6	63.5	5.9	3.2

Kaynak: Dünya Bankası (Erişim Tarihi: 5.06:2021)

1970-1980 yılları arası Türkiye için çok çetin bir dönem olmuştur. Şiddetin tırmanması ile hükümet şiddet kullanarak olayları bastırmaya çalışmıştır. 1973 seçimlerine kadar Adalet Partisi’nin yükselişi göze çarpmaktaydı. Ancak bu yükseliş çok sürmemiş ülkedeki durum CHP lehine dönmüş ve CHP yükselişe geçmiştir. Bu dönemlerde Kıbrıs Adası hem Türk

tarihi açısından hem de orda yaşayan Türk halkı için dış etkilerin tehdidi altındaydı. Türkiye bu dönemde Kıbrıs Adasına asker göndermesi ile birçok olumsuz etkiler ile karşı karşıya kalmıştır. ABD'nin askeri yardımları engellemek için ambargo uygulanması hem askeri açıdan hem de ekonomik açıdan Türkiye olumsuz etkilenmiştir (Dolanbay, 2019:852-854).

Türkiye'nin mücadele ettiği iç faktörlerin yanında diğer taraftan dış etkilerle de mücadele etmiştir. Türkiye dış ticaret ve ekonomi politikalarında aldığı radikal kararlardan sonra önemli bir süreci takip etmiştir. Ancak 1973 ile 1977 yılları arasında yaşanan petrol krizleri, ABD'nin uyguladığı ambargo, ülke içinde giderek artan şiddet insanların can ve mal güvenliğini tehdit etmiştir. 1973 yılında Arap-İsrail arasındaki husumet 1973 Petrol Krizi'ni oluşturmuştur. Tüm dünya enerji darboğazına girmiş ve Türkiye gibi enerji konusunda dışa bağımlı olan ülkeler olumsuz etkilenmiştir. Artık meydana gelen petrol kriziyle dünya petrolünün büyük çoğunluğunu elinde bulunduran ülkeler diğer ülkelerin üzerinde ciddi oranda etkili olmuşlardır. Petrol kriziyle birlikte artık sürdürülebilir ekonomik gelişme ve kalkınmanın varsayılan itici gücü sadece sermaye ve emek gibi üretim faktörlerin olmadığı aynı zamanda enerjinin sürdürülebilir büyüme için ne kadar kıymetli olduğu anlaşılmıştır. Türkiye dahil enerji konusunda sorun oluşan diğer tüm dünya ülkeleri daha sonra oluşacak herhangi bir enerji arzı için yeni alternatif enerji kaynakları için çeşitli enerji politikaları geliştirmişlerdir. Krizle birlikte ortaya çıkan ekonomik zorluklar karşısında yeni ekonomi modelleri oluşturmuşlardır (Öztürk ve Saygın,2017:1-5).

Ülkenin içinde bulunduğu bunalımdan çıkmak mevcut politikalarla mümkün olmamıştır. Ekonomik problemler 24 Ocak kararlarının oluşmasını sağlarken siyasi kargaşa ve terör faaliyetleri 1980 askerî darbesine yol açmıştır (Dağdemir ve Küçükkalay, 1999).

5.7. 1980 sonrası Anavatan Partisi Dönemi Ekonomik Gelişmeler

1970 yıllarının ortalarına dayanan kriz süreci 1980'lerde büyüyerek devam etmiştir. Bu bağlamda alınan 24 Ocak 1980 istikrar kararları krizin önlenmesi ve çözülmesi adına atılmış önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu kararlar IMF tarafından dikte edilmenin ötesinde, "Neoliberal politikaların ekonominin merkezine oturtulmasının kararı"dır (Uçkaç, 2010:426). 24 Ocak kararları başbakanlık müsteşarı görevinde olan Turgut Özal öncülüğünde oluşturulmuş radikal bir reformdur. Dönemin mevcut 'devletçilik' politikalarının değerlendirilerek neoliberal düşüncenin yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Turgut Özal bu kararları, "Türkiye'nin son döneminde gerçekleştirilen ekonomik, sosyal ve kültürel değişikliklerin ve ilerlemenin sağlandığı siyasi bir akım" olarak görmüştür (Akdoğan, 2010:3). Genel çerçevede 24 Ocak kararlarının hedefleri; ihracatın teşvik edilmesi, ithalatın serbestleştirilerek ithal ikameci sanayileşme politikalarının terk edilmesi, devalüasyon aracılığıyla Türk Lirasının değerinin düşürülmesi, reel faiz oranının piyasa mekanizması ile oluşması, serbest piyasa ekonomisine geçiş, kamu harcamalarının azaltılması ve ekonomide devlet rolünün daraltılması şeklinde sıralanabilir (Ermeş, 2016:41-45).

Türkiye ekonomisinin liberalizasyon sürecinin başlangıcı olarak kabul edilen 24 Ocak kararları, ekonomi politikası doğrultusunda köklü bir değişiklik içermesinden dolayı uygulanması oldukça zordu. Türkiye ekonomisinin yeni geleceğinin yönüne belirleyen 24 Ocak kararlarının hayata geçirilmesinden çok az bir süre sonra Türk siyasal hayatını kesintiye uğratmış üçüncü girişim olan 12 Eylül 1980 darbesi gerçekleşmiştir.

Darbe öncesinde alınan 24 Ocak kararları darbe sonrasında askeri rejim tarafından desteklenmiştir. Hatta 1980 darbesinin, 24 Ocak kararlarının uygulamaya konulması için gerekli ortamın sağlanmasına yönelik bir eylem olduğuna yönelik görüşler öne sürülmüştür. Böyle düşünülmesinin nedeni politikaların uygulanmasına karşıtık oluşturabilecek unsurların, askeri rejim tarafından bireysel, siyasi ve basın özgürlüklerinin baskı altında tutularak ortadan kaldırılması gösterilmiştir (Ünal, 2015:242). Aynı zamanda askeri rejim, darbe

sonrasında kurulan Bülent Ulusu, kurduğu hükümetin ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı görevine 24 Ocak kararlarının mimarı olan Turgut Özal'ın gelmesini sağlamıştır. Bu bağlamda askeri rejim darbe öncesinde alınan 24 Ocak kararlarının kesintiye uğramadan devam ettirilmesi için gerekli şartları temin etmiştir.

Darbe sonrasında askeri rejim siyasi partileri kapatarak liderlerini siyasal ortamdan uzaklaştırmıştır. Bununla birlikte 1982 Anayasasının yürürlüğü konulmasıyla, 1961 anayasası ortadan kaldırılmıştır. Siyasi partilerin tekrar kurularak çok partili hayata geçilmesi ancak 24 Nisan 1983 tarihinde çıkarılan Siyasal Partiler Kanunu ile gerçekleşmiştir. Başbakan yardımcılığı görevinden istifa eden Turgut Özal, 1983 yılında kurmuş olduğu Anavatan Partisi'yle seçimleri kazanarak başbakanlık görevine gelmiştir. 24 Ocak kararlarıyla başlayan ekonomik reformlar süreci, askeri rejimin ardından Anavatan Partisi'yle de devam etmiştir.

Özal liderliğinde kurulan Anavatan Partisi, huzur ve güven ortamının sağlanması, aşırı fiyat artışları ve enflasyonun önüne geçilmesi gibi toplumun beklentilerini karşılayan "uzlaştırma-birleştirme-kaynaştırma" temelli ekonomik politikaları uygulaması sayesinde halkın desteğini alarak 1983 seçimlerini kazanmıştır (Belhan, 2005:107). 1980 darbesi neticesinde ülkenin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri kesintiye uğramış, seçimleri kazanan Anavatan Partisi bu süreci tersine çevirerek ilişkileri daha ileri seviyeye taşımak adına Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üyelik başvurusu yapma kararı almıştır.

Turgut Özal, otoriter uygulamaları kapsayan teknokrat yaklaşımın yanında reformcu politikalar da izlemiştir (Çavdar, 2013). Diğer yandan Özal liderliğindeki ANAP'ın ekonomik açıdan liberalleşmeyi savunurken politik sahada muhafazakâr bir yaklaşım benimsediği savunulmuştur. Özal ise partisinin temel dayanaklarını milliyetçilik, muhafazakârlık, sosyal adaletçilik ve serbest pazar şeklinde açıklamıştır. Bu kapsamda Anavatan Partisi programlarında liberalizm, özel girişim, bireysel özerklik, devletin ekonomideki yerinin azalması gibi konular sıkça yer almıştır. Özal'a göre, liberal ekonomide piyasa koşulları kendi kendini yönetmektedir. Ve ekonomik sorunların kaynağı, rasyonel temelde işleyen liberal sistemin kurallarına göre uygulanamamasıdır (Oral, 2011:43).

Liberal ekonomiye geçişi hedefleyen Özal politikalarının ilk adımı mali alanda gerçekleşmiştir. Buna göre devletin ekonomik alandaki yeri sınırlı tutulmalı ve prensip olarak sanayi ve ticaret alanlarına devlet girmemelidir. Devletin iktisadi alandaki yeri tanzim edici ve yönlendirici olmalıdır. Yine Özal'a göre devlet; teşebbüs özgürlüğünün sınırlarını genişletmeli, güvenlik ve adalet gibi temel kamu hizmetlerini yürütmeli ve girişimcilik ruhunun oluşmasını sağlamalıdır (Özal, 1988:10). Bu doğrultuda Anavatan Partisi devletin ekonomideki yerini en aza indirmeye çalışmış aynı zamanda bireylerin hak ve hukukunun korunmasına yönelik yasal güvenceler almaya çalışmıştır.

Özel sektör deneyimi bulunan Özal, iş çevreleriyle daha yakın ilişkiler geliştirerek partisine iş adamlarının katılmasını sağlamıştır. İş çevrelerinin üstünde konumlanan devlet-iş çevreleri ilişkisini geliştirerek daha yakından ve eşitlikçi ilişkiler oluşturmuştur.

1980 öncesi dönemde devletle ittifakı bulunan bir milli burjuvazi sınıfı bulunmaktaydı. Özal'ın Anadolu iş adamlarını desteklemesiyle devletten giderek bağımsızlaşan yeni bir sınıf oluşmuştur. Ticarete ilerleyerek gelişen Anadolu sermayesi, finans ve sanayi alanlarına girmiş, bunun yanında ihracatta da yerini almıştır. Yeni oluşan sınıfın ekonomik gücünün pekişmesiyle birlikte siyasal alana etkisi artmıştır. Bu duruma paralel olarak demokrasi düzeyinde ciddi gelişmeler görülmüştür.

Tablo 14: 1980-1990 Arası Ekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYİH Cari (\$)	İhracat	İthalat	Dış Ticaret
--------	-----------------	---------	---------	-------------

				Açığı
1980	68,78	2,9	7,9	-5
1981	71,04	4,7	8,9	-4,2
1982	64,54	5,7	8,8	-3,1
1983	61,67	5,7	9,2	-3,5
1984	59,98	7,1	10,8	-3,6
1985	67,23	8	11,3	-3,4
1986	75,72	7,5	11,1	-3,6
1987	87,17	10,2	14,2	-4
1988	90,85	11,7	14,3	-2,6
1899	107,14	11,6	15,8	-4,2
1990	150,67	12,9	22,3	-9,4

Kaynak: Dünya Bankası (Erişim Tarihi: 20.03:2021)

Özal hükümetinin ilk döneminde (1983-1987) GSYİH büyüme hızı ortalama %6,5 iken ikinci dönemde (1987-1989) ve ondan sonraki 1989-1991 süreçlerinde GSYİH ortalama büyüme hızı %3.1'e gerilemiştir. 1980-1984 yılları arasında gerçekleşen pozitif büyüme oranları yüksek derecede borç erteleme ve yeni dış kaynaklar bulunmasındaki başarıyla gerçekleşmiştir. 1988 yılında büyümede meydana gelen durgunluğun ardından büyüme dalgalanmaları kısa aralıklarla gerçekleşmiştir. Nicel olarak büyüme hızındaki istikrarsızlık ise hızlanmıştır (Tarı ve Kumcu, 2005:156-179).

Mevcut iktidar döneminde uygulanan ekonomi politikaları neticesinde, 1980 yılında 18 milyon dolarla GSYİH'nın %0,03'ünü denk gelen uluslararası doğrudan sermaye girişi, 1989 yılında 663 milyon dolarla GSYİH'nın %0,63'ünü oluşturmuştur (Işık, 2016:226). Askeri yönetim sürecinde yabancı sermaye girişi yetersiz kalmış, fakat 1983'te başa gelen Özal hükümetinin uyguladığı liberal politikalarla 1984-1989 yılları arasında önemli derecede güven ortamı tesis edilerek doğrudan sermaye girişi ve yerli yatırım teşvikleri artmıştır. 1980 döneminin ilk yarısında gerçekleşen önemli ihracat artışları, ihracata yönelik teşviklerle özellikle vergi indirimleri ve 1980'deki devalüasyonla sağlanmıştır. Fakat bu artışların temelli ve sürdürülebilir olmadığı dönemin ikinci yarısında kendini göstermiştir. Bu durum cari açıkların sürdürülebilirliği konusundaki belirsizlikleri artırmıştır. İhracatta hedeflenen yüksek ivmeli artışın gerçekleştirilmesiyle birlikte iç makroekonomik dengesizlikler dış dengeler üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Bu olumsuzluk 1980'lerin sonundan 1990'ların başına kadar sürmüştür (Çetin ve Oğuz, 2011).

Özal döneminde serbest piyasaya geçiş sağlanırken KDV gibi birçok kavram literatüre girmiştir. Bununla birlikte ülkede girişimcilik ruhunun doğması sağlanmıştır. Fakat 1986 sonrası partide oy merkezli düşünce anlayışı hakim olmuş, bunun sonucunda cesur politikalar yerine "statükocu" bir anlayış hakim olmuştur. Özal hükümetinin taşıdığı çoğulcu ideolojiler sonlara doğru zayıflayarak parti içinde çözülmüştür (Yalnızoğlu, 2016:73). 1980 yıllarında

Türkiye bürokrasisinin mevcut hantallığıyla birlikte devletin sorun üreten yapısı devlet kurumlarının etkin ve verimli bir şekilde çalışmasını engellemiştir. Özelleştirme ve düzenleyici uygulamalar gibi 1984 yılında gündeme gelen politikalar ise 1990 yılları gibi geç bir tarihte ancak kalkınma planlarına dahil edilmiştir. Özal hükümetinin piyasaları rekabete açma hedefleri başarıya ulaşamazken iktidarın özel sektöre devrettiği firmalar için rekabetçi piyasa ortamı da oluşturulamamıştır (Çetin ve Oğuz, 2011).

5.8. 2002 Seçimleri Sonrası AK Parti Dönemi Ekonomik Gelişmeler

Türkiye’de piyasa ekonomisine geçiş 24 Ocak kararlarıyla başlamıştır. 1980’de yaşanan askeri darbe geçmiş dönemlerde olduğu gibi ülkenin kaderine, demokrasisine, siyasetine, ekonomisine yön vermiştir. Demokrasi süreçlerinde darbeler milli iradeye karşı yapılmış bir sınırlandırma olarak bilinmektedir. Bu gibi baskıcı dönemlerde ekonomi darbeye iyice bozulmaktadır. Enflasyon oranlarının kontrol altına alınmaması, döviz kurlarının yükselişi, insanların alım gücünün düşmesi, işsizlik oranlarının yükselişi gibi birçok makroekonomik göstergeler bozulmuştur.

Piyasa ekonomisine geçilmesiyle birlikte 1984 yılında sabit kur uygulamasına son verilerek, esnek kur sistemine geçilmiştir. Fiyat istikrarını sağlamak ve Türk Lirasının değerini korumak için kur değişikliğine gidilmesi sonuç değiştirmemiş 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan finansal ekonomik krizler hem halkı hem de koalisyon hükümetlerini zora sokmuştur. 1994 krizinde yaşanan yüksek enflasyona yüksek faizin sebebiyet verdiğinin düşünülmesi, faiz oranlarına aşağıya doğru bir baskı uygulanması ülkeyi finansal ekonomik krize sokmuştur. Koalisyon hükümetleri istikrarı sağlamak için IMF’den paket destekleri almış ve neticede 1994 Kararları uygulamaya konulmuştur (Çiçen, 2018:74).

Diğer taraftan 1994 krizi bitmeden yaşanan Rusya ve Asya krizlerinin etkisiyle birlikte ikinci büyük kriz olan 2001 krizi kendini göstermiştir. Aynı zamanda yaşanan 28 Şubat Postmodern Darbe süreci ve devlet yetkilileri arasında yaşanan gerginlikler ekonomide büyük bozulmalar oluşturmuş, bu durum emekçileri, büyük ve orta ölçekli sermayeyi, dolayısıyla tüm ülkeyi ciddi derecede etkilemiştir. Ülke içinde hem siyasi hem ekonomik alanda yaşanan krizler neticesinde işsizlik ve yoksulluk dayanılmaz noktalara gelmiştir. Koalisyon hükümetleri olan DSP-MHP ve ANAP, 1999 seçimlerinden sonra ekonomik ve siyasi bozulmaları kaldıramazken ülke 2001 krizinin yıkımıyla erken seçim kararı almıştır (Özdemir, 2020:481).

Tablo 15: 1990-2001 Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme Hızı %	Enflasyon %	İthalat %	İhracat%	Cari Açık /GSYH%	İşsizlik %
1990	9,3	58,2	33,1	3,2	-1,3	--
1991	0,7	59,2	-5,3	3,1	0,0	8,2
1992	5,0	65,2	10,9	11,0	-0,5	8,5
1993	7,7	68,4	35,8	7,7	-3,2	9,0
1994	-4,7	104,7	-21,9	15,2	0,3	8,6
1995	7,9	86,0	29,6	8,0	-2,3	7,6

1996	7,4	77,2	20,5	22,0	-1,0	6,6
1997	7,6	81,5	22,4	19,1	-1,0	6,8
1998	2,4	143,6	3,3	13,3	0,8	6,9
1999	-3,3	54,3	-3,4	-10,4	-0,4	7,7
2000	6,9	49,4	21,7	18,8	-3,7	6,5
2001	-5,8	53,0	-24,0	4,9	1,9	8,4

Kaynak: Dünya Bankası ve TCMB (Erişim Tarihi: 20.03:2021)

1990'lı yıllarda Refah Partisi'nden İstanbul Büyükşehir belediye başkanlığı yapan Recep Tayyip Erdoğan'ın öncülüğünde, 2001 yılında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ülkeye umut olan bir kurtarıcı gibi görülmüştür. 1994 ile başlayıp 1997 ile devam eden, 2001 krizinde yaşanan siyasi, sosyokültürel ve ekonomik krizler, AK Parti'nin lehine işlemiş ve 2002 seçimlerinde tek başına iktidar olma kapıları aralanmıştır. Bu dönemden sonra koalisyon hükümetleri yerine siyasi istikrar sağlanmış ve kesintisiz AK Parti dönemi başlamıştır (Öniş, 2010:260-261).

Tablo 16: AK Parti Döneminde Ekonomik Göstergeler (%)

Yıllar	GSYİH(Milyar USD)	Kişi Başı Gelir (USD)	Büyüme hızı	Enflasyon	İthalat	İhracat	Bütçe Açığı	Cari Açık /GSYH	İşsizlik
2002	231	3.492	6,4	37,6	21,1	8,1	-11.2	-0,3	10,4
2003	305	4.565	5,8	23,3	23,2	7,7	-8.8	-2,5	10,5
2004	390	5.775	9,8	12,4	21,2	12,2	-5.4	-3,7	10,8
2005	482	7.036	9,0	7,1	12,1	8,3	-1.5	-4,6	10,6
2006	526	7.597	6,9	9,4	7,2	5,7	-0.5	-6,1	8,7
2007	649	9.247	5,0	6,2	9,6	7,0	-1.6	-5,9	8,9
2008	742	10.444	0,8	12,0	-2,8	3,9	-1.8	-5,7	9,7
2009	617	8.561	-4,8	5,4	-14,7	-3,6	-5.5	-2,2	12,6
2010	732	10.079	8,4	7,0	19,4	1,7	-3.6	-6,2	10,7

Kaynak: Dünya Bankası, TCMB, TUIK (Erişim Tarihi: 20.03:2021)

2002 yılında hala makroekonomik göstergeler arasında işsizlik, enflasyon, cari açık ve büyümedeki sorunlar devam etmekteydi. Ancak tek başına iktidar olan AK Parti, siyasi

istikrarı sağlamasıyla birlikte 2003 yılından sonra izlediği etkin ve verimli ekonomi politikaları sayesinde bu göstergelerde iyileşme sağlamıştır (Yıldırım, 2011:123).

AK Parti, Türkiye'nin büyüme ve kalkınmasının özel sektör aracılığıyla gerçekleştirilmesini öngörmüştür. Ekonomik ve sosyal altyapı yatırım alanlarında özel sektörün gerçekleştiremediğini devlet destekli gerçekleştirmiştir. Uyguladığı ekonomik programı kamu-özel sektör işbirliğiyle yürütmeye çalışmıştır. Mali disiplini, kurumların şeffaflığını, ekonomik büyümeyi sağlayan ve rekabet gücünü artıran yapısal reformları gerçekleştirmiştir (Güler, 2015:209).

AK Parti hükümeti seçim öncesi ve sonrası beyan ettiği vaatlerini iktidarının ilk döneminde gerçekleştirmeye çalışmış ve bu durum makroekonomik göstergelere pozitif yansımıştır. 2002-2008 yılları arasında büyüme oranlarında önemli bir artış trendi yakalanmıştır. Bu pozitif büyüme oranları ile birlikte kurumsal iyileşmeler, içsel ve dışsal reformları beraberinde getirmiştir. Bu reformlar sadece büyüme oranında iyileştirme sağlamamıştır. Aynı zamanda enflasyonu baskılamış ve ticaret açıklarını olumlu yönde etkilemiştir. AK Parti ile ülkeye gelen ekonomik, hukuki ve siyasi istikrar ile Avrupa Birliği yolunda önemli çabalar gösterilmiştir. Türkiye'ye gelen güven ortamıyla birlikte finansal sistemin gelişmesi ve siyasi istikrar yabancı yatırımların akışını ülkeye çekmiştir. 2002-2008 dönemlerinde ülkeye 20 milyar doların üzerinde yabancı sermaye girişi olmuştur. Ancak 2008 yılında küresel ekonomik kriz ile doğrudan yabancı sermaye azalma göstermiştir (Çiçen,2018:74).

Ekonomik büyümede gözle görülür iyileşme olmuş, aynı iyileşme ekonominin temel göstergelerinden biri olan enflasyonda da görülmüştür. 2001 yılında yaşanan finansal kriz ile yüksek enflasyon gerçekleşirken, bu durum 2003 yılına kadar sürmüştür. Ancak tek başına iktidar olan AK Parti hükümeti Merkez Bankası'na getirilen bağımsızlıkla birlikte günümüze kadar devam eden enflasyon hedeflemesine geçmiştir. Uzun yıllar enflasyonu baskı altında tutan AK Parti hükümeti 2010 yılından sonra enflasyon oranında önemli sıçramalara neden olmuştur (Eroğlu, 2007:12). Enflasyonla birlikte iktisatta memnuniyetsizlik endeksini oluşturan işsizlik bazı dönemler hariç, sürekli %10 etrafında dönmüştür. Bu dönemlerde nitelik ve nicelik anlamında büyüme gösteren Türkiye ekonomisi, istihdam yaratmayan büyüme konusuyla gündeme gelmiştir. Başta eğitimde oluşan yapısal sorunlar ve her yıl bir milyona yakın insanın işgücü piyasasına katılması işsizlikle mücadele etmeyi güçleştirmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin refah seviyesini artırmak ve işsizlik, enflasyon gibi kronik makroekonomik göstergelerin etkisini kırmak için ekonomik olarak iç dinamizminin güçlü olması gerekmektedir. İstihdam yaratmayan büyüme kavramının oluşmaması için nitelikli yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır (Yıldırım, 2017. 59).

AK Parti'nin iktidar olmasıyla birlikte sanayi, tarım ve hizmetler sektöründe 2003 yılından sonra güçlü ekonomik adımlar atılmasıyla birlikte, ülke genelinde durma noktasına gelen sanayi sektörü tekrar kendini toparlamış ve istihdamda az da olsa artış sağlanmıştır (Doğan, 2013:225).

Cumhuriyet tarihinden beri tüm hükümetlerin ilgi gösterdiği sektör tarım sektörü olmuştur. Ülkenin temel ihtiyacı olarak beslenmesini sağlayan tarım her zaman sanayi sektörünün üstünde tutulmuştur. Ancak 2002 yılından sonra hem sanayi sektöründe hem hizmet sektöründe iyileşme sağlanırken, tarım sektöründe aynı seviye yakalanamamıştır. Bununla birlikte 2002-2010 yıllarında sektörel açıdan bir büyüme trendi yakalanmıştır.

Tablo 17: AK Parti Döneminde GSYH'nın Sektörel Dağılımı(%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
--------	-------	--------	--------

2002	12,2	21	66,8
2003	11.4	20.9	97.7
2004	10.7	20.3	69.0
2005	10.6	20.3	69.1
2006	10.0	20.1	69.9
2007	8.9	20.0	71.1
2008	9.3	19.4	71.3
2009	10.1	18.4	71.4
2010	9.5	18.5	72.0

Kaynak: TÜİK (Erişim Tarihi: 20.03:2021)

AK Parti hükümetinin yönetime geldiği ilk dönemlerde karşı karşıya kaldığı ve önemli ekonomik politikalar uyguladığı sorun yoksulluk olmuştur. Sosyal tahribatlara sebebiyet veren yoksulluk sorunu AK Parti hükümetinde çözülmesi gereken en önemli konulardan birisi olarak görülmüştür. Yoksulluk problemini çok ciddiye alan hükümet Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nı kurmuştur. Yoksullukla mücadele kapsamında AK Parti 2002 ile 2010 yılları arasında başarılı politikalar uygulamıştır. Vergi konusunda indirimle gidilmesi, genel sağlık sigortası ve nakdi destek programlarının uygulanması, hükümeti iktidara taşıyan dar gelirli kesimin unutulmadığını göstermiştir (Özdemir, 2020:474).

205

Tablo 18: Yoksulluk ve GINI Endeksi

Yıllar	Günde 3.10 Doların Altında Yaşayan İnsan Sayısı (Milyon)	GINI endeksi
2002	6.5	41.40
2003	8.7	42.18
2004	6.1	41.29
2005	6.3	42.61
2006	5.3	39.65
2007	4.4	38.44
2008	3.8	39.02
2009	3.3	38.97
2010	3.1	38.79

Kaynak: Dünya Bankası (Erişim Tarihi: 20.02:2021)

AK Parti hükümeti 2002 yılından 2010 yılına kadar ekonomide önemli iyileştirmeler sağlamıştır. Doğru ve nitelikli yatırımlar yaparak, koalisyon hükümeti döneminde bozulan ekonomik yapıyı toparlamıştır. Ancak bu toparlamalar istikrarlı bir şekilde sürmemiştir. AK Parti hükümetinin başarısız ve kontrol altına alamadığı konular enflasyon, tasarruf ve işsizlik gibi makroekonomik konular olmuştur. Türkiye enflasyon sorunuyla 1970 yıllarda tanışmış ve o tarihten günümüze kadar enflasyon kronik bir sorun olarak devam etmiştir. 2002 ile 2010 yılları arasında her ne kadar enflasyon baskı altına alınmaya çalışılsa da uzun dönemde istikrar sağlanamamıştır (Öniş ve Güven, 2010:8-9).

6. Sonuç ve Değerlendirme

Ekonomik kalkınma ve ekonomik gelişme süreçleri birlikte değerlendirildiğinde demokrasi kültürünün bu süreçler üzerinde büyük ölçüde olumlu etki oluşturduğu görülmektedir. Demokratik yönetim şekli sivil özgürlükleri ve politik hakları genişleten, aynı zamanda insani gelişimi ön planda tutan bir kurumsal kavram ve kültür olarak bilinmektedir. Diğer taraftan insanların daha refah, güven ve huzur içinde yaşamlarını sürdürmesi için yol gösterici bir zemin oluşturmaktadır. Bunun yanında demokrasi yolsuzluk, rüşvet ve gelir eşitsizliğini en aza indirerek tüketim, üretim ve yatırım imkanları sağlayan; ekonomik krizlere ve askeri darbelerle karşı daha güçlü durup yaşam şartlarının iyileşmesini sağlayan bir olgudur.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte savaştan yeni çıkmış ve savaş yorgunu bir Türkiye'nin ilk yılları, ekonomik kalkınma açısından kolay bir dönem olmamıştır. Ülkenin gelir kaynağının büyük çoğunluğunu tarım sektörüne dayanan bu dönemde, ülkenin kalkınmasına yönelik çok sayıda yapısal reform hayata geçirilmiş, ancak yeterli bir sonuç elde edilememiştir. 1923-1950 yılları arasında 27 yıllık CHP tek parti döneminde Aşar vergisinin kaldırılması, İzmir İktisat Kongrelerinde alınan ekonomik kararlar, sanayileşme yönünde yeni fabrikaların kurulması ve hayata geçirilen Sanayi Teşvik Kanunları gibi politikalar ekonomik göstergeler üzerinde pozitif etki oluşturmuş, ancak ülke kalkınmasında yeterli düzeye ulaşamamıştır. Yeni kurulan devlet ve yorgun bir halk için verimli reform ve yatırımlara duyulan ihtiyaç kaçınılmaz olmuştur. Diğer yandan yönetim şeklinin ve demokrasi kavramlarının henüz gelişmediği tek partili dönemde gerçekleştirilen ekonomik reformlar etkisiz kalmıştır. Demokratikleşme süreçlerine CHP döneminde bazı adımlar atılmış olmakla birlikte, beklenen başarı elde edilememiştir. 1938 yılında Atatürk'ün ölümünden sonra gelen İnönü döneminde de çok partili hayata geçilmesi ve bir muhalefet partisinin kurulmasına duyulan ihtiyaç çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Ancak bu yönde önemli bir mesafe katedilememiştir.

Ülkeyi ekonomik, sosyal ve siyasi bir krizin içinde görmekte birlikte, mevcut hükümetin başarısız ve yetersiz olduğunu düşünen ve "Dörtlülük Takrir" olarak adlandırılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü gibi isimler 1946 yılında parti yönetimine karşı harekete geçmişler ve Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla Cumhuriyet döneminde çok partili döneme çok önemli bir adım atılmıştır. Demokrat Parti kuruluşunun hemen ardından CHP'ye karşı çok ağır eleştiriler yöneltilmiş; aynı zamanda 1950 seçimlerine kadar dört yıllık bir toparlanma sürecinde özgürlükçü vaatleriyle, basın ve unutulmuş köylü kesimin desteğini alarak 1950 genel seçimlerinde tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Böylece Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde çok önemli bir eşik aşılmıştır.

Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar hükümeti kurma vazifesini Adnan Menderes'e vermiştir. Demokrat Parti daha önce Devletçilik ilkesini benimseyen CHP'ye ağır eleştirilerde bulunmuş, kendileri de liberal bir ekonomi anlayışı benimsemişlerdir. Büyük toprak sahipleri olan Adnan Menderes ve çevresi tarım politikasına çok önem vermişlerdir. Bu dönemde sanayileşme süreci tarımsal alanın gerisinde kalmıştır. Tarım sektörünün Marshall Planı doğrultusunda modern tarımsal teknik araçlarla desteklenmesi, üretim düzeyinde önemli artışa neden olmuştur. Aslında ABD destekli olan bu plan Türkiye'nin sanayileşme sektörü yerine tarımsal sektöre ağırlık vermesi ve bu konuda tarımsal üretim ihracatı ile diğer ülkeleri desteklemesi anlayışını barındırmaktadır. Demokrat Parti'nin ilk dönemlerinde tarımsal verimliliğin artması ile diğer ülkelerden ülkeye giriş yapan döviz rezervleri ülkenin dış ticaretine pozitif olarak yansımıştır. Demokrat Parti'nin ilk yıllarında uygulanan etkin ve verimli ekonomi politikaları büyüme oranlarında ortalama %7'lik bir seviyeyi gerçekleştirmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda bu bolluk ve ekonomik istikrar bozulmuştur. 1954 ve 1957 seçimlerini kazanmasına rağmen siyasi, sosyal ve ekonomik krizler baş göstermiş ve en sonunda mevcut hükümete karşı 1960 yılında askeri darbe gerçekleştirilmiştir. Askeri darbeden sonra devam eden askeri vesayet yönetimi, hem ekonomik alanda hem ülkenin siyasi kaderi konusunda etkin rol oynamıştır.

Askeri darbenin ardından gelen 1960-1965 döneminde ülke sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan bir geçiş dönemi yaşamıştır. Süleyman Demirel'in liderliğinde, Adalet Partisi'nin tek başına iktidarda bulunduğu 1965 ile 1969 yılları arasında ekonomik kalkınma açısından önemli bir dönem geçirilmiş ve bu dönem Demokrat Parti'nin ilk yıllarına benzetilmiştir. Aynı zamanda bu dönem dünya ekonomisinde de hızlı bir gelişme ve kalkınma yakalandığı dönemdir. Diğer taraftan yabancı ve yerli yatırımları desteklemek, dış ülkelerde yaşayan ve çalışan işçilerin ülkeye gönderdikleri döviz, dış ödemelerde pozitif etki yaratmıştır. 1969 yılından sonra ekonomik dengeler bozulmuş, ekonomik gelişme ve kalkınma süreçlerinde süreklilik sağlanamamıştır.

24 Ocak 1980 kararları kapsamında küreselleşmenin etkisiyle serbest liberal ticaret anlayışını benimseyen Türkiye, bu kararlar doğrultusunda ihracatın teşvik edilmesi, ithalatın serbestleştirilerek ithal ikameci sanayileşme politikalarının terk edilmesi, serbest piyasa ekonomisine geçiş, kamu harcamalarının azaltılması ve ekonomide devlet rolünün azaltılması şeklinde bir ekonomi politikası cetveli oluşturulmuştur. Ancak Türkiye'nin sivil, demokrasi ve ekonomi politikalarına ağır bir iz bırakan 12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerçekleşmesiyle tüm siyasi partiler kapatılmış ve normalleşme ancak üç yılın ardından gerçekleşebilmiştir. Turgut Özal başkanlığında kurulan Anavatan Partisi liberalleşmeyi savunan bir parti olmuştur.

1990 yılından sonra peş peşe yaşanan ekonomik krizler, siyasî istikrarsızlık ve belirsizlik ortamı hem halkı hem koalisyon hükümetlerini zora sokmuştur. Yüksek enflasyon, cari açık, işsizlik ve yüksek faiz oranları ülkeyi ekonomik krize götürmüştür. Aynı zamanda ekonomik politikaların yetersiz olması, kaynakların verimsiz ve etkisiz kullanılmasına neden olmuştur. 1994 ekonomik krizinin devam eden etkisinin yanı sıra bütün dünya gibi Türkiye'yi de etkisi altına alan Asya ve Rusya krizleri 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'de en önemli problemin ekonomi kaynaklı olmasına, vatandaşın bir numaralı gündemini oluşturmasına sebep olmuştur. 90'lı yılların sonuna doğru yaşanan siyasal kargaşa ve belirsizlik ortamına, devlet büyükleri arasındaki gerginliğe, halkın belli bir kesimine yönelik gerçekleştirilen 28 Şubat Postmodern Askeri Darbesi eklenmiş, ardından patlak veren 2001 bankacılık kriziyle ülke ekonomik bir çöküşün eşiğine sürüklenmiştir.

Ekonomik ve siyasi istikrarın bozulması, 2001 yılında kurulan ve 2002 sonlarında genel seçimlerde geniş halk kitlelerinin desteğini alarak tek başına iktidara gelen AK Parti'nin, tek kurtuluş olarak görülmesini sağlamıştır. 2002 yılından itibaren iktidar koltuğuna oturan AK Parti, makroekonomik göstergeler olan işsizlik, enflasyon, cari açık ve büyümedeki sorunları

giderme adına önemli adımlar atmıştır. Siyasi istikrarın sağlanmasıyla 2003 yılından sonra bu göstergelerde iyileşmeler gözlemlenmiştir. İlk dönemlerinde önemli büyüme performansı yakalayan AK Parti, 2008 yılına kadar istikrarlı bir ekonomi politikası gerçekleştirmiştir. 2008 yılında patlak veren ve tüm dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiş, ekonomi 2008 yılında %0.8 oranında ve 2009 yılında yaklaşık %-4.8 oranında küçülmüştür. 2002-2010 yılları arasında ortalama %5-6 oranında bir büyüme oranı sağlanırken, enflasyonda ise ortalama %12.6'lık oran gerçekleşmiştir. Enflasyonun yüksek olması hiçbir zaman istenilen bir durum olmamıştır. Krizden sonra pozitif büyüme oranları yakalanmış olsa da bu durum istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir.

Cumhuriyet tarihini demokratikleşme ve ekonomik gelişme/kalkınma arasındaki ilişki açısından ele aldığımız bu çalışmada, bu ilişkinin pozitif yönlü olduğuna dair gelişme ve göstergeleri çok net olarak ortaya koyabiliriz. Demokratikleşme sağlandığı ve demokratik kurumlar sağlıklı bir şekilde işlediği veya işletildiği ölçüde ekonomik gelişmeler hep olumlu yönde bir seyir izlemiş; bunun tam tersi olduğu dönemlerde ise ülke ekonomisinde büyük buhran ve krizler baş göstermiştir.

Kaynakça

- Abadan, N. (1965). *Anayasa Hukuku ve Siyasi Açından 1965 Seçimleri ve Tahlili*, Ankara: Sevinç Yayınları.
- Acaravcı, A. ve Erdoğan S. (2015). Türkiye’de Demokrasi, Reel Gelir ve Dışa Açıklık Arasındaki Uzun Dönemli ve Nedensel İlişkiler, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 358-370.
- Acemoğlu, D., Johnson, S. ve Robinson, J. (2005). Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. *NBER Working Paper*, No:10481.
- Acemoğlu, D., Naidu, S., Restrepo, P. ve Robinson, J. A. (2015). Democracy Does Cause Growth, <http://economics.mit.edu/files/11227> (Erişim Tarihi: 25.11.2020).
- Acemoğlu, Daron (2003). Root Causes a Historical Approach to Assessing the Role of Institutions in Economic Development. *Finance and Developments*, 40(2)
- Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Arcayürek, C. (1985). *Demirel Dönemi: 12 Mart Darbesi*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Aron, J. (2000). Growth and Institutions: A Review of The Evidence, The World Bank Research Observer, Oxford University Press, 15(1).
- Ashford, N. (2011). *Özgür Toplumun İlkeleri*. (Çev.: C. Madenci), Ankara: Liberte Yayınları.
- Aydemir, R. (2018). *Adalet Partisi'nin Tarım Politikaları (1961-1980)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat
- Barış, S. ve Erdoğan, M. (2018). 21. Yüzyılda Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Literatür İncelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20), 83-102.
- Barro, R.J. (1996). Democracy and Growth. *Journal of Economic Growth*, 1, 1-27.
- Başar, S. ve Yıldız, Ş. (2012). İktisadi Büyümenin Demokratikleşmeye Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3(3), 9-38.
- Başkaya, F.(2004). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisi'nde İki Bunalım Dönemi*, Ankara: Maki Basın Yayınları.
- Belhan, Ş. (2005). *Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Benhabib, J., Corvalan, A., ve Spiegel, M. M. (2013). Income and democracy: Evidence from nonlinear estimations, *Economics Letters*, 118(3), 489-492.
- Beşkaya, A ve Manan, Ö. (2009). Demokrasi ile Ekonomik Büyüme-Kalkınma Arasındaki İlişki Ve Türkiye Üzerinde Bir Değerlendirme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-30.
- Beşkaya, A. ve Manan, Ö. (2009). Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri İle Analizi: Türkiye Örneği, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 47-76.
- Bhagwati, J. N. (2002). Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship, *Review of Development Economics*, 6(2), 151-162.
- Bilecen, H. ve Kibis, E. Y. (2012). Economic Growth and Democracy in Turkey, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(20), 137-155.
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, İstanbul: İmge Kitabevi.

- Bulut, N. (2010). Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 Haziran 2011 Seçimleri. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(3), 1-18.
- Butkiewicz, J.L. ve Yanikkaya, H. (2006). Institutional Quality and Economic Growth: Maintenance of the Rule of Law of Democratic Institutions, or Both? *Economic Modelling*, 23, 648-661.
- Çetin, T. ve F. Oğuz (2011). Introduction: Regulation and Competition in Turkey. The Political Economy of Regulation in Turkey, 1-12.
- Çiçen, Y. B. (2018). 2000'lerde türkiyenin ekonomik performansı. *Siyaset, ekonomi ve yönetim araştırmaları dergisi*, 6(5), 73-81.
- Çukurçayır, S. ve Tezcan, K. (2011). Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 9(2), 48-75.
- Dağdemir, Ö. ve Küçükkalay, M. (1999). Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 121-138
- De Haan, J. ve Siermann, C.L.J. (1995). New Evidence on the Relationship Between Democracy and Economic Growth. *Public Choice*, 86, 175-198.
- Doğan, M. (2013). Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 2011-2031
- Dollar, D. ve Kraay, A. (2003). Institutions, Trade and Growth. *Journal of Monetary Economics*, 50, 133-162.
- Doucoligaos, H. ve Ulubaşoğlu, M.A. (2008). Democracy and Economic Growth: A Meta Analysis. *American Journal of Political Science*, 52(1), 61-83.
- Drury, A. C., Kriekhaus, J. ve Lusztig, M. (2006). Corruption, democracy, and economic growth, *International Political Science Review*, 27(2), 121-136.
- Emiroğlu, A. (2011). 27 Mayıs 1960 İhtilali Ve Demokrat Parti'nin Tasfiyesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 13-27.
- Erdoğan, M. (2002), *Türkiye Özgürleşebilir Mi?*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Erkuş, S. ve Karamelikli, H. (2016). Türkiye'de Demokrasi ve İktisadi Büyüme Arasındaki Uzun Dönemli İlişki, https://www.researchgate.net/profile/Sefa_ (Erişim Tarihi: 18.11.2020).
- Ermeydan, B.(2016). Dönüşümcü Liderler Olarak Turgut Özal ve Deng Xiaoping: Farklı koşullarda Ekonomiye Dönüştürmek. Turgut Özal Üniversitesi, International Turgut Özal Symposium, Ankara.
- Eroğlu, İ. (2007). Açık Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi ve Türkiye Deneyimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (2), 1-28.
- Eroğlu, N. (2003), Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi. Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, İstanbul.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Feng, Y. (1997). Democracy, Political Stability and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 27(3), 391-418.
- Fukuyama, F. (1999). Kapitalizm ve Demokrasi: Gözden Kaçırılan İlişki. (Çev: Doğan Nadi Leblebici). Sosyal ve Siyasal Teori, Ed: Atilla Yayla, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Fuller, G. E. (1996), Demokrasi Tuzağı. (Çev: Meral Gaspıralı), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Güler, T. (2015). Ak Parti İktidarları Döneminde Türkiye'de Siyaset- Bürokrasi İlişkisi (2002-2012). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

- Gürkule, N. (2011). Türkiye’de Müdahaleler ve Ekonomik Koşullar. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Teorisi. İstanbul.
- Haggard, S. ve Tiede, L. (2011). The Rule of Law and Economic Growth: Where are We?. *World Development*, 39(5), 673-685.
- Hayaloğlu, P. (2015). MINT Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilemektedir? *Uluslararası Ekonomi ve Yenilikler Dergisi*, 1(1), 17-29.
- Işık, S. (2016). Turgut Özal’ın İhracat Odaklı Büyüme Politikaları ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi: (1983-1993 Dönemi). *Turgut Özal Üniversitesi, International Turgut Özal Symposium*, Ankara.
- İncioğlu, N. K. (2007) *Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları, Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, (Editörler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), İstanbul: Der Yayınları.
- Jamali, K., Wandschneider, K., ve Wunnava, P. V. (2007). The effect of political regimes and technology on economic growth. *Applied Economics*, 39(11), 1425-1432.
- Jaunky, V. C. (2013). Democracy and economic growth in Sub-Saharan Africa: a panel data approach. *Empirical Economics*, 45(2), 987-1008.
- Kanca, C. O. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 47-63.
- Karpat, K.H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Kepek, Y. ve Nurhan Y. (2008). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (1984). *Kriz Üzerine Notlar, Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım*, Ankara: Yurt Yayınevi.
- Kırıkçı, M. B. ve Yanar, R. (2020). Kurumsal Yapı, Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(2), 311-331.
- Kongar, E. (1997). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köker, L. (1992). *Liberal Demokrasi ve Eleştirileri. Demokrasi Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (1998). Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları, *Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı*, 21-27.
- Kuruç, B. (2002). 1923-1946 Dönemi, Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu, Ankara: Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası.
- Leblang, D.A. (1996). Property Rights, Democracy and Growth. *Political Research Quarterly*, 49, 5-26.
- Leblang, D.A. (1997). Political Democracy and Economic Growth: Pooled Cross-Sectional and Time Series Evidence. *British Journal of Political Science*, 27(3), 453-472.
- Masaki, T. ve Van de Walle, N. (2014). The Impact Of Democracy On Economic Growth In Sub-Saharan Africa, *WIDER Working Paper*, 57, 1982-2012
- Minier, J. (2001). Political Institutions and Economic Growth, *Knowledge, Technology & Policy*, 13(4), 85-93.
- Oktay, S. ve Varlı, A. (2010). Türkiyede 1950-1954 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikası. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-22.

- Oliva, M. A., ve Rivera-Batiz, L. A. (2002). Political institutions, capital flows, and developing country growth: An empirical investigation”, *Review of Development Economics*, 6(2), 248-262.
- Oral, N. (2011). *Turgut Özal ve Siyasal Liberalizm* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Öngider, S. (2001). *Lider biyografilerindeki Türkiye*, İstanbul: Aykırı Yayınları.
- Öniş, Z. (2010). *AKP'nin Ekonomi Politikası: AKP Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öniş, Z. ve Güven, A. B. (2010). Global Crisis, National Responses: The Political Economy of Turkish Exceptionalism. TÜSİAD-Koç University Economic Research Forum, Working Paper Series.
- Özal, T. (1988). *Başbakan Turgut Özal'ın TBMM Grup-MKYK ve Siyasi Konuşmaları*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özdemir, G. (2020). Türkiye’de Değişen Madun Siyaseti ve Ak Parti’nin İktidar Oluşuna İlişkin Bir Değerlendirme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(23), 474-492.
- Razmi M. J. ve Refaei R. (2013). The Effect of Trade Openness and Economic Freedom on Economic Growth: the Case of Middle East and East Asian Countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 376-385.
- Rodrik, D.(2000). Institutions for High Quality Growth: What they are and How to acquire them?. NBER Working Paper Series No:7540. <http://www.nber.org/papers/w7540> Erişim Tarihi (30.11.2010).
- Saatcioğlu, C. ve Karaca, O. (2015). İktisadi Kalkınmanın Demokrasi Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*. 29(4), 775-796.
- Schmidt, M. G. (2001). *Demokrasi Kuramlarına Giriş* (Çev. M. E. Köktaş). Ankara: Vadi Yayınları.
- Sen, Amartya (2004). *Özgürlükle Kalkınma* (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Siddiqui, D. A. ve Ahmed, Q. M. (2010). Institutions and Economic Growth: A Cross Country Evidence, *Mpra Paper*, No. 19747.
- Sucu, M. B. (2017). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ekonomik Özgürlük, Büyüme ve Kalkınma İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(2), 135-167.
- Şahin, H. (1995). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Tarı, R. ve Kumcu, F. S. (2005). Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 156-179.
- Tavares J. ve Wacziarg R. (2001). How Democracy Affects Growth. *European Economic Review*, 45, 1341-1373.
- Tesfire Güneş (2012). *Demokrat Parti Dönemi Atatürk İmajı (1950- 1960)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara ÜniversitesiTürkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.
- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara: Yurt Yayınevi.
- Tokatlı, O. (2000). *Kaybolan Yıllar*, İstanbul: Doğan Yayınları.
- Tunçay, M. (2000). *Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980)*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tülay Ö.(1998). *Türkiye'nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Türkoğlu, G. H. (2009). Roma Cumhuriyeti ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 251-289.

- Uçkaç, A. (2010), Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları. *Maliye Dergisi*, (118), 422-430.
- Ünal, Umut (2015). *Özal Dönemi Ekonomisine Genel Bir Bakış. Turgut Özal Değişim, Dönüşüm*, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları. 241-256.
- Williams, K. (2017). Does Democracy Dampen The Effect Of Finance On Economic Growth? *Empirical Economics*, 52(2), 635-658.
- Yanlızoğlu, Y. (2017). Hepsini Yakala Partisi, Bağlamında Anavatan Partisi’ne Yönelik Bir Analiz. *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 67-77.
- Yay, G.G. (2002). İktisadi Gelişme Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52(1), 27-54.
- Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldırım, C. (2017). AK Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi. *International Congress on Political, Economic and Social Studies*. 50-63.
- Zouhaier, H., Karim, K. M. (2012). Democracy, Investment and Economic Growth, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(3), 233-240.
- Zücher, E. (1995). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1998). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbudun, E. (2007). *Çağdaş Türk Politikası*, 2. Baskı, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul
- Eroğul, C. (1990). Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71.Geçiş Sürecinde Türkiye. 112-158.
- Dolanbay, H. (2019). 1975-1984 Arası Gündem: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye’nin Dış Politikası. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3(5), 851-862.
- Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*,6(12), 1-12.